

AZ UTÓPIA

ÍRTA

GRÜNSFELD MIKSA

BUDAPEST, 1937

FELELŐS KIADÓ: GRÜNSFELD MIKSA.
DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSEIT.

Bevezetés.

Az utópia lényege. — Irodalma: R. von Mohl, Fr. Kleinwächter, A. von Kirchenheim, E. Schmitt, A. Voigt, Merker-Stammler, K. Mannheim, G. Quabbe és H. Freyer. — Célkitűzés.

Álmodozók mindig voltak és mindig lesznek. Az emberiség mindig szívesen vette, ha egyesek gyönyörű álmokképek festésével enyhítették a jelen fájdalmait. Mindig akadtak, akik ha már maguk nem élhettek boldogabb korban, legalább a jövődőt képzeltek el úgy, hogy az az emberiségre hasznos, boldogságot hozó legyen.

Milyen legyen a jövő társadalma, családja, iskolája, milyenek intézményei, egész állami szervezete? Ezer meg ezer kérdés merül fel az eljövendő boldog kor elképzelésével kapcsolatban. Akik nem elégednek meg az örömtel jesebb jövő pusztá elképzelésével, bekövetkeztének tétlen varásával, hanem az új és szebb *jövőt* saját erejük és tehetségük felhasználásával akarják megalapozni, megvalósítani, s ezért rendszert alkotnak, az ideális' állam ideális szervezétének teljes rendszerét, amelytől az emberiség jövőjének jobbá és boldogabbá tételét Várják: utópisták, az elképzelésüket tartalmazó művek pedig: utópiák.

Az utópiával behatóan, először Róbert von Mohi foglalkozott.¹ Szerinte az utópia olyan írásmű, amely „az állam legigazságosabb és legcélszerűbb berendezésének, a társadalom elviselhető módon való rendezésének kérdésére költött ideál leírásával ad választ.”² Ez a meghatározás több, később kifejtendő okból helytelen. Felosztása az utópiák két nehezen szétválasztható csoportját különbözteti meg. Az első csoportba a fennálló intézmények megjavítására törő, a

¹ Robert von Mohl: Geschichte u. Literatur der Staatswissenschaften. Erlangen, F. Enke, 1855. I. k. 165—214: „Die Staatsromane.“

² Id. mű: I. k. 167. 1.

második csoportba a régiek helyébe új intézményeket létesítő művek tartoznak. Tárgyalt művei között vannak olyanok is, amelyekre nem illik az utópia elnevezés.

R. von Mohl könyvének definícióját Friedrich Kleinwächter³ is átvette. Munkája haladást mutat az utópisztikus művek kiválasztásában és felosztásában. Még szintén hiányos felosztása politikai és közgazdasági utópiákat különböztet meg, az utóbbiakat kommunista, félkommunista és szocialista csoportokra osztja.

A névtelenül megjelent, Artúr von Kirchheimtól származó „Schlaraffia politica“ kiváló segédkönyve az utópiák történetének.⁴ Nem állíthatjuk ugyanezt az utópiákról szóló általános részről. Az utópia szerinte „költői írásműbe öltöztetett képe az állami és társadalmi ideál“-nak.⁵

E. H. Schmitt⁶ az utópiát keletkezéséből igyekszik megmagyarázni. Az utópista a társadalmi berendezés megjavítására észszerű téziseket állít fel, ezeket mesterséges módon megtestesíti, élőformával ruházza fel. Meghatározásnak ez nem elegendő, ugyanúgy mint A. Voigt⁷ definíciója sem, mely szerint az utópiák „be nem bizonyítható módon létező vagy lehetséges világok eszményképei.“ Mindketten túlságosan sokat foglalkoznak a megvalósítási kísérletekkel; Voigt könyve S. Simont, R. Owent és K. Marxot is tárgyalja.

Merker — Stammer Reallexikonja⁸ már megkülönbözteti az utópiát az államregénytől. Államregénynek az állami élet reális megnyilvánulásaiival szemben, a valóságba öltöztetett eszményt nevezi, és ezen belül utópiának a történet és földrajz valóságaitól független, fantáziával te-

³ Friedrich Kleinwächter: Die Staatsromane. Ein Beitrag zur Lehre vom Communismus und Sozialismus. Wien, Breitenstein. 1891.

⁴ (A. v. Kirchheim): Schlaraffia politica. Geschichte der Dichtungen vom bestén Staate. Leipzig, Grunow. 1892.

⁵ Id. m. 3. 1.

⁶ E. H. Schmitt: Der Idealstaat. Berlin, J. Råde. 1904.

⁷ A. Voigt: Die sozialen Utopien. Leipzig, Göschen. 1906.

⁸ Merker — Stammer: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Berlin, De Gruyter. 1928/29. III. 293. 1.: „Staatsroman.“

remtett ideált. Osztályozásában némi eltéréssel R. v. Mohi alapján jár el. Kár, hogy a történelmi fejlődés tárgyalása során nem választja szét az utópiát és az államregényt.

Az eddig említett művek irodalmi és politikai szempontból tárgyalják az utópiákat, K. Mannheim⁹ „Ideologie und Utopie“ című könyve filozófiai szempontból vizsgálja az utópisztikus műveket. Művének egyik legszebb része az utópiák csoportosítása, chiliaszta, liberális-humanista, konzervatív, szocialista-kommunista és a jelenlegi eszméket szolgáló művek szerint.

Georg Quabbe¹⁰ az utópia fejlődésével és meghatározásával foglalkozik. Ezt a tárgykört szinte ki is meríti. Meghatározása, mely szerint az utópia „oly államot ábrázol, melyben az emberek együttélése egy kardinális hiba kiküszöbölése után általánosan, azonnal és örökké ható módon erkölcsösen rendeztetett“,¹¹ alig szorul kiegészítésre. Kevésbé sikerült felosztása.

Hans Freyer¹² nem törekszik az utópia pontos meghatározására, hanem megelégszik az általános tulajdonságok tárgyalásával. A könyv történeti része a hiányosabb legújabb kort kivéve hű és szinte teljes képet ad a műfaj fejlődéséről.

A megemlített művek az utópia tárgykörének egy-egy oldalát vették csupán beható tárgyalás alá; egyenként tehát hiányosak. Feladatunk, hogy az utópia kérdését minden szempontból, valamennyi felvetődő problémának figyelembevételével, rendszeresen tárgyaljuk.

⁹ Karl Mannheim: Ideologie u. Utopie. Bonn, F. Cohen. 1929.

¹⁰ Georg Quabbe: Das letzte Reich. Wandel und Wesen der Utopie. Leipzig, F. Meiner. 1933.

¹¹ Id. m. 94 l.

¹² Hans Freyer: Die politische Insel. Eine Geschichte der Utopien von Platon bis zur Gegenwart. Leipzig, Bibliogr. Inst. 1936.

I.

Platón és az ókori utópia. A chiliasmus.

Az utópisztikus irodalom kezdete: Platón. — „Politeia“. — „Nomoi“. — Aristoteles; Politika — Xenophon: Kyropedia. — Theopompos történelmi művének csodaországja. — Hekataios: Aegyptiaka. — Euhemerus: Szent felirat. — Jambulos meséje a Napszigetről. — A chiliasmus fogalma és keletkezése. — Története az ó- és középkorban. A német „Wiedertaucher“-mozgalom.

Ha az utópisztikus irodalom fejlődésmenetét a különböző korszakokon keresztül, kezdettől fogva követni akarjuk, nagyon messze kell visszanyúlnunk a görög irodalom klasszikus korszakába, Platón két utópisztikus művéhez.

Az „Állam“ („Politeia“)¹ Platónnak a legjobb társadalmi rendről alkotott elgondolását tartalmazza. Társadalmi rendszere három alapgondolaton épül fel: 1. Az államhatalom a tudósok kezében van. 2. Hivatalt csak arra alkalmas polgár viselhet. 3. Teljes asszony- és vagyonközösség.

Műve főképen az államalkotó elemek három osztályával: a filozófusokkal, az „örökkel“ és a néppel foglalkozik. Jellemzésük során fejti ki alapgondolatait.

Amint az embert tetteiben az ész vezérli és a buzgalom serkenti, úgy a népet is az észnek: a filozófusoknak kell vezetnie és a buzgalomnak: a kiválasztott osztálynak serkentenie és buzdítania. A nép legyen a nyáj, a filozófusok a pásztorok módjára irányítsák, az örök osztálya pedig a pásztorok feladatát töltsse be. Ha mindegyik rend megteszi kötelességét, akkor az állam boldogulni, virágozni fog.

Az emberek osztályozását Platón az emberek egyenlőtlenségével magyarázza. Isten egyformán alkotta az embereket, de teremtésük közben alapanyagukba hol aranyat, hol

¹ Platón: Politeia. (Magyarul: Állam. Simon J. ford. Bp., Franklin-1904.)

ezüstöt, hol pedig vasat és rezet kevert, és így három osztály alakult ki: az uralkodók, segítők és a nép osztálya. Az egyes osztályok valószínűleg ugyanolyan osztálybelieket fognak nemzeni, de előfordulhat az az eset is, hogy az aranytartalmúak ivadéka vastartalmú lesz, viszont egy vastartalmú leszármazottja aranytartalmú. Ezért az uralkodók legfontosabb kötelessége az új nemzedék megfelelő osztályba sorozása. Platón osztályaiba tehát valójában nem születik bele az ember: nem az átöröklésen alapulnak, az egyes csoportokba való felvételt a belső elhivatottság dönti el.

Platón talán az egyetlen utópista, aki felismerte az államhatalom nagy fontosságát. A többiek — mint látni fogjuk — vagy teljesen elvetik ezt, vagy a minimumra redukálják. Platón tudja, hogy nem elegendő a jó törvények megalkotása, gondoskodni kell azok végrehajtásáról is. Ezért legfőbb gondja megfelelő emberek kiválasztása, nevelése és az uralkodó osztály életének szabályozása. A harmadik osztály fontosságát is elismeri, mégis, elgondolása szerint, elsősorban az örnek kell jó örnek, az uralkodónak jó uralkodónak lennie. E két osztály tökéletessége már szinte megszabja a harmadik osztály boldogulását.

A mű ötödik része foglalkozik az örökkel. Ezek nemi közösségben élnek. Az összepárosítás az uralkodó akarata szerint történik. Platón szinte ugyanúgy bánik az emberekkel, mint az állattenyésztő a jószágával. Hogy a fajt elkorcsosodástól óvja, a legerőteljesebb egyéneket párosítja a legerőteljesebbekkel, az erősöket az erősökkel, a gyengéket pedig a gyengékkel. A gyermekeket testvérekként, anyjuk ismerete nélkül nevelik fel, ezáltal igyekeznek elérni, hogy az örök egyetlen nagy családot alkossanak. Az öröknél vagyonszövetség is van. Személyes tulajdonuk nem lehet. Közös házakban laknak és közösen étkeznek. Különösen nagy gondot fordít Platón az örök neveltetésére. Ez elsősorban a testre irányul. Nem ismeri a ma sportjának rekordtörekvéseit, de a testet szépségre, erőre, bátorságra neveli. Az örök szellemi oktatásban is részesülnek: a szépet, a tudományokat és művészeteket szerettetik meg velük. Test és szel-

lem csak együtt vezethetnek szépséghez és kiválóságához. A művészeteket és tudományokat nem önmagukért kell tanítani, hanem felsőbb célok érdekében: részben politikai vagy stratégiai használhatóságukért, részben mélyebb értelmük miatt: a lelket a filozófia felé vezérlik.

A huszadik életévben kezdődő filozófiai tanulmányok folyamán válnak szét az ezüst- és aranytartalmú egyének. Azokat, akik a filozófiához, fel tudnak emelkedni, elkülönítik a katonatermesztűektől. A kiválasztottak 30-ik életévüktől kezdve öt éven keresztül további filozófiai tanulmányokat végeznek, majd visszatérnek az örök szolgálatába és csak 50 éves korukban jutnak az uralkodók közé. Míg tehát az uralkodók a népet az öröktől már életük első éveiben el tudják választani, addig 50 év megfigyelése kell a második és a harmadik osztály különválasztásához.

Platón nem régi intézményeket, régi berendezéseket akar megjavítani, hanem teljesen, alapjaitól új államot akar felépíteni. A mindenség nagy törvényét tartja szem előtt: a világegyetem szerinte normákból, akaratból és anyagból tevődik össze. Az államnak szintén a mindenség összetételét kell visszatükröztetnie. Ezért állítja az állam élére a filozófusokat: az értelmet, a normát, melléje az öröket: az akaratot és a harmadik osztályt a népből: az anyagból alakítja. Az ilyen állam más, mint a későbbi utópiák gondosan, az óramű pontosságával kialakított elgondolásai. Platón államába minden természetesen beleilleszthető, azok könnyen válnak erőltetette, mesterkéltté vagy hiányosak.

Platón államát két esetben tartja megvalósíthatónak: ha a filozófusok kezébe kerül a hatalom, vagy ha az uralkodókat isteni ihlet folytán áthatja a filozófia igaz szeretete. Az utóbbi eshetőség bekövetkezését Dionnak, a II. Dionysios ellen fellázadt ifjúnak győzelme esetén lehetségesnek is tartotta. Ebben az ifjában egyesítve látta a hatalom és a filozófia szeretetét. De Diont megölték és Platón elvesztette állama megvalósításához fűzött reményét. Később már nem is találta tervét kivihetőnek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy még egy utópisztikus művet

alkotott meg, sokkal reálisabb, könnyebben megvalósítható elgondolással. Ez a mű a „Törvények“ („Nomoi“).²

A Törvények már nem a „legjobb államot“ tartják szem előtt, hanem a gyakorlatilag is megvalósítható „másodrangú“ állam képét. A praktikus célt szolgáló könyvben Platón az állam berendezését természetesen sokkal részletebben írta meg, mint a szabad képzelettel teremtett Államban. A Törvények éppen ezért egészen más világba vezetnek, mint az Állam. Itt a hatalom csúcspontján a bölcseséget és hatalmat magukban egyesítő filozófusok állnak, ott a hatalmat a törvény és a rend szabja meg. A másodrangú államban mindent törvények határoznak meg, a Politeia ezt feleslegesnek találta. Platónnak már nem az a célja, hogy a legjobbakat állítsa az állam élére, hanem hogy minden polgárt törvénytiszteletre, erkölcsösségre, belátásra és összetartásra vezessen. Nem a tökéletes uralkodó, hanem a törvények útján akarja ezt elérni.

A Törvényekben már megtaláljuk az utópia általános tulajdonságait, mégsem nevezhetjük tiszta utópiának. Míg ez teljesen izolált területen, egymást támogató rendszabályok alapján épül fel, addig a Nomoi nem szociáltechnikai intézkedéseket tartalmaz, hanem törvényeket: Minós, Lykurgos, Solon törvényeit.

Az állam helye Kréta szigetének közepe. Ez a vidék termékeny, hegyes és a tengertől eléggé távolfekvő. Az állam közepén épül a város a várral és a szentélyekkel. Az ország 12 kerületre és 5040 egyenlő értékű területre oszlik. E területeket újabb két csoportba osztják aszerint, hogy a városhoz közel vagy távol fekszik. Mindenki sorsolás útján két-két ilyen részt kap haszonbérbe. A föld maga közvagyon. A mezőgazdasági munkát a rabszolgák végzik, a kereskedelmet az idegenek üzik. A birtokok jövedelme a közösségé, ez az összjövedelemből fizeti a közös étkezést, valamint a rabszolgákat és az idegeneket. Senkinek sem lehet kisebb magánvagyon, mint birtokának értéke, de nagyobb sem, mint birtokának négyszerese. Ez az intézkedés a polgárokat négy osztályba sorozza. Arany és ezüst senkinek sem lehet

² Platón: Nomoi. (Németül: Gesetze, Leipzig, Meiner Verl. 1916.)

birtokában. A pénz nem készül nemesfém-ből. Az áruk értékét az állami hivatalok állapítják meg. A házasságot eugénikai, a gyermekáldást pedig népesedéspolitikai szempontokból irányítják, ha nem is olyan mértékben, mint az öröknél. A gyermekeket már korán elveszik szüleiktől, neveltetésükről nyilvános iskolák gondoskodnak. Gimnasztika, művészetek és matematikai tudományok szerepelnek a tantárgyak között. Filozófia helyett azonban vallásos nevelésben részesülnek és az állami törvényekkel ismerkednek meg.

A másodrangú állam, ahol a 'lakosság összessége,' nemcsak egy része irányítja a hatalmat, a demokrácia felé és ezzel a görög városállamok berendezése felé hajlik. Törvényei is, részben az attikai, részben a spártai törvények utánzatai és csak kis mértékben származnak Platón saját elgondolásaiból. Ez utóbbiak elég merészek és bizony néha meglehetősen távol állnak a demokráciától. Különösen feltűnő ez, mikor a hivatalok hierarchiájáról van szó. Platón hivatalt hivatalra halmoz, (míg végül eljut a legmagasabb hivatalig, az „éjjeli tanács“ig, melyben a legnagyobb tudás és erény egyesül és ahová mindenki, ember és törvény egyaránt tanácsért fordulhat. Ez az éjjeli tanács, mint az ész megtestesítője, újra visszavezet minket Platón eredeti elgondolásához, az Államhoz, és újra nyilvánvalóvá lesz, hogy nem a törvény, hanem a bölcsesség az állam igazi alapköve.

Platón politikai műveinek, különösen a Politeiának hatása beláthatatlan volt. Műveinek nagyságát, egységét, tartalmasságát azonban sohasem tudták utolérni és így az utópia története tulajdonképpen hanyatlás, az ősképtől való visszaesés, a kiemelkedő csúcs után síkság, melyet csak itt-ott szakít meg egy-egy kiemelkedő hegy. És az utópia története egyszersmind elágazása a sokféle tartalomnak, 'mely Platón műveiben egységbe olvad. Külön találjuk a politikai és a tudományos állameszmének utópisztikus továbbképzését, külön a fantasztikus elbeszélést.

A politikai állameszme első továbbművelője A r i s t o t e l e s. Platón filozófiáját teljes tudományos rendszerré formálta, ez rajta keresztül, s nem közvetlenül Platón nyo-

mán terjedt. Az aristotelesi változatban gyakorolt a görög szellem óriási hatást mind Róma, mind a keresztény középkor tudományos világára.

Aristoteles szerint a legjobb állam megalkotása maga az élet erkölcsi célja, mert csak az lehet erkölcsös, aki jó törvények uralma alatt neveltetett és él. E politika-etikai cél érdekében áll egész tanulmánya: ezáltal érintkezik Politikája az utópiával. Sőt Politikájának hetedik és nyolcadik könyve, ahol a legjobb államról szól, valóban utópia.

Aristoteles a legjobb állam titkát több alkotmányforma, sőt valamennyi alkotmányforma helyes keveredésében látja. Az egyes alkotmányformák előnyeit ezáltal egyesítheti, hiányait kiküszöbölheti. Ez a gondolat már a Törvényekben is felmerült, Aristoteles azonban gondolatmenetének közép-pontjába állítja, utópisztikus eszmévé teszi. Útját egészen a XVIII—XIX. századig nyomon követhetjük.

Platón tulajdonképeni követője Xenophon volt. „Kyropedia”³ című művével megteremtője a politikai irodalom egyik ágának, a biografikus államregénynek, melynek története együtt halad az utópiával, sőt gyakran egészen egybefonódik vele. Különösen erős monarchiák idején merülhet fel az a gondolat, hogy az államviszonyok javulásának a fejedelem személyével kell megkezdődnie. A törvényalkotás törekvésével szembenálló, az állam legjelentősebb magját reformálni igyekvő politikai ráció ezt a gondolatot fel is karolja. Először a hellenisztikus korban, később az európai államok abszolutisztikus korában találunk biografikus utópiákat. Xenophon Kyropediája mindvégig példaképük maradt.

Xenophon a történelmi tények szabad formálásával s mérész fantáziával Kyros ifjúságát s uralkodását rajzolja. Kyros a nemes uralkodó mintaképe. Okos, ügyes, tettekéss, atyai jósággal megáldott. Életrajzával egybefonódik az állam berendezésének rajza, ezáltal Xenophon könyve az igazi utópiával kerül közeli rokonságba. Állama spártai és keleti vonások keveréke. Xenophon, aki mint katona és utazó meg-

³ Xenophon: Kyropedia. (Németül: Kyropadie. Berlin, Langenscheidt. 1905.)

ismerte a Keletet, megszerette azt, s hitte, hogy a keleti eszmék átvételével Görögország újra hatalma tetőpontjára juthat. Államformája az uralkodó erkölcsi értéke által meg-nemesített katonai monarchia.

Az ókor utópistái Platón műveitől különösen a költői formát tanulták el és fejlesztették tovább két irányban, vagy az államregény vagy a fantasztikus politikai mese felé. Az előbbiekben a mítoszból kiválogatott eszméket tarka képpé összesítik, az utóbbiakban a Kelet csodálatos világát elbeszélésben rajzolják.

Az átmenetet a történetírástól a mítoszig *Theopompos*, Makedoniai Fülöp történetírója jelenti Történelmébe beleszővi a világunkon kívülfekvő csodálatos birodalom meséjét. Az emberek ott kétszer nagyobbak nálunk és kétszer olyan hosszú ideig is élnek. Országai közül különösen kettő érdemel figyelmet: Civakodásország és Istenfélelemország. Az utóbbiban jellegzetes utópisztikus állapotok uralkodnak: béke, paradicsomi élet, istenszeretet, az előbbi ennek éppen ellentétes képe: viszály, harc mindenütt. Sohaviszsanemtérés városa is szerepel s annak két folyója, a Szenvedés és öröm. Aki az utóbbiból iszik, életét újra éli öregkorától gyermekéveiig.

Theopompos talán utópiának szánta elbeszélését, de a sok mesés elem következtében elvész a gondolatok rendszeres kapcsolata, és így a mű eltávolodik az igazi utópiától. Közlelbb áll ehhez *Hekataios* „Aegyptiaka“-ja. A színhely Egyiptom, az istenek, emberek s a kultúra őshazája. Hekataios társadalma hat öröklődő kasztból áll. Az állam feje a papságtól és a néptől tanácsolt király. Az uralkodó az erény megtestesülése, működése áldásos, alattvalói érdekét szeme előtt tartja. Az író a becsvágyat, a vagyon utáni sóvárgást az állam szolgálatába állítja.

Euhemeros államregényét, a „Szent felirat“-ot⁴ nem állítja bele a történelembe, hanem mitikus korba helyezi. Az Indiai Óceán egyik mesés gazdagságú szigetén, *Panchaián*, különböző államformájú országok vannak. A polgárság három rendre oszlik. Az elsőbe a papok, iparosok és

⁴ L. Némethy G.: Euhemeri reliquiae. Budapest, 1889.

művészek, a másodikba a parasztok, a harmadikba a katonák és pásztorok tartoznak. A papok intézik a jogi ügyeket, vezetik a közügyeket és a termés és a szükségleti cikkek szétosztását. Az egész ország közvagyon, de ház és kert magánkézen van. A gazdasági tevékenység nem kommunisztikusan, hanem kisebb üzemekben történik, a hozadékot közraktárakba viszik. A papok a jövedelmet egyenlően osztják el, a legjobb eredményt elérték azonban külön jutalomban részesülnek. A papok mindennek a duplóját kapják. A katonák nem részesülnek a közvagyonból, zsolddal fizetik őket. Amint látjuk, Euhemerus Plátón szellemi világát erőteljesen, jól vezetett gazdasági renddé racionalizálta, a filozófus királyokat pedig szakértelemmel bíró papokkal helyettesíti.

Teljesen a mesék világába vezet Jambulos-nak a „Napsziget“-ről szóló története. Az író csodálatos események folytán erre a boldog szigetre jut, hol az éghajlat kellemes, a föld olajban, borban, terményekben gazdag és örök nyár van. A sziget lakóinak nyelve hasított, úgyhogy egyszerre két beszélgetést folytathatnak, sőt a madarak csicsérgését is utánozhatják. Négyszáz tagú csoportokban, az öregek uralma alatt élnek. Feleségeik, gyermekeik közösek. A munkát együttesen végzik. Főistenük a Nap, tudományuk a csillagászat. A gyermekeket egy légi utazáson, melyet e célra szolgáló madarak segítségével hajtanak végre, különböző próbáknak teszik ki és csak ha sikerrel állják meg ezeket, nevelik fel őket. 150 éves koruk elérése után önként egy csodálatos növényre fekszenek és ott örök álomba merülnek.

Jambulos elbeszélésében az ókori utópia mesévé változott át, s ezzel eltávolodott a politikai élet valóságától.

Az ókori utópia államát a földön akarja megvalósítani, vagy megtalálni, bár nem mindig határozza meg pontosan helyét, önkényesen meg is változtatja a föld természetes arculatát. Az a hit, hogy az emberi élet értelmét csak a földön lehet megvalósítani, szervesen tartozik az ókori utópiájához s összeköti azt a politikai akarattal. Új eszmeáramlat betörését jelenti, midőn az óhajtott ország megalakulását nem politikai erő kifejtéstől, hanem csodától vagy isteni beavatkozástól várják. Ezt a gondolatot hirdeti a c h i l i a s-

m u s, melynek virágzása a középkorba esik, de kezdeteit már az ókorban találjuk.

A chiliasmus várt és remélt ezeréves birodalma még a földön megvalósul. Egyesek ugyan azt állítják, hogy az ezeréves birodalom az égben lesz és ennek az; „égi Jeruzsálem“-nek csak visszaverődő fénye a „földi Jeruzsálem“. Valójában ez a birodalom már nem földi ország és éppen ez von éles határvonalat a chiliasmus és az utópia közé. Bármennyire is földi színekkel festik, lényegét mégsem a földi tulajdonságok határozzák meg és nem is létesítik földi erők. Míg az utópia a földet akarja éggé változtatni, addig a chiliasmus az eget változtatja földdé. Az utópisztikus országot megteremtik, az ezeréves birodalom „jön“. Az előbbit felfedezik, építik, az utóbbit várják, mert megjósolták.

A vallások szerint az emberiség története a túlvilágon kezdődik és ott is végződik. A földi történelem csak egy kis útszakasz: kezdete, vége mögött: a végtelenség. Metafizikai jelentése van, akár a fény és a sötétség harca, akár a világteremtés, bűnbeesés, megváltás és utolsó ítélet drámája. Különböző formában mindig feltűnik a végország, a földi beteljesülés, bevégződés gondolata, mint a metafizikai befejezés, vagy a befejezés előtti állapot. A chiliasmus éppen ezért az összes megváltást hirdető vallások sajátja. Birodalma a túlvilágnak a mi világunkban való megvalósítását jelenti. A végső birodalom már nem a történet világába tartozik, hanem a történelem és az örökkévalóság határán lévő állapot. A chiliasmus minden formájában várja a hőst, aki a végső birodalmat megteremti, hol egy istenített ember, hol Isteni fia, a békecsászár, vagy a visszatérő megváltó személyében.

A kereszténység is felvette magába a zsidó próféták chiliasmusát, valamint a késő ókornak a megváltóról hirdetett tanait. Belőlük és Krisztusnak visszatéréséről mondott szavaiból keletkezett a keresztény egyház egész történetén végigvonuló keresztény chiliasmus. Pál apostollal veszi ez kezdetét, későbbben főképp János jelenéseiből merít. A kereszténység számára, miután a túlvilági végállapotban hisz, az ezeréves birodalom csak közbeeső állapotot jelent, tehát nem

beteljesülést és boldogságot, csak azok előfokát. A keresztény ezeréves birodalmat csak a gonosz hatalom megkötözése és a Megváltó jelenléte jellemzi.

A kereszténység kezdetekor a chiliasmus a Megváltó közeli visszatérésének varasából indult ki, s legerősebb indítékait az üldöztetésekből nyerte. A keresztény megváltástant a chiliasmus érzéki felfogásával összeegyeztetni nem tudó Origenes küzd ellene elsőnek, de hiába. Különösen nyugaton terjed, az egyházatyák írásaiban is fellelhető. Augustinus műve: „Civitas Dei“ végre megakasztja terjedését. Később, mikor azt kezdik hirdetni, hogy nem az ezeréves birodalom, hanem maga az Egyház Isten földi birodalmának megtestesülése, eretnek tanná nyilvánítják. Mégis tovább él és végigkíséri az egész középkort. Fiorei Joachim nak a megváltottak birodalmáról szóló tanítása jelenti legerőteljesebb kifejezését. A késő középkorban az ezeréves birodalom eszméjét egy boldog földi korra vonatkoztatják, melynek megvalósítója valamilyen hatalmas császár, vagy pápa lesz. A középkor végén kommunista theokrácia formájában képzelik el.

A középkori eszmék tovább terjednek a reformáció korában is. Különböző álpróféták lépnek fel és a világ közeli végét, valamint az utolsó ítéleten átmentek boldog korát hirdetik. Különösen Németországban éli ekkor virágzását a chiliasmus. Az ú. n. „Újrakeresztelők“⁴ (Wiedertäufer) Krisztus közeli vissza jöttét várják. Élükön Münzer Tamás áll. A mozgalom gyorsan terjed, különösen a Rajna-vidéken, Holsteinban, Westfaliában és Németalföldön. Melchior Hoffman szücsmesterségével felhagyva, felcsap prédikátornak, Johann Matthiesen péket kinevezi emdeni püspökké, majd börtönbe vetik, ahol 1540-ben meghal. Matthiesen apostolokat küld szét az országban. Ketten közülük eljutnak Münsterbe, itt Knipperdolling és Knechting polgárok kezükbe ragadják a hatalmat. Templomokat rombolnak le, a „törzsek“ fölé 12 bírát helyeznek, majd Bockold szabót Johann von Leyden néven királlyá koronázzák. Ettől kezdve a város a legvadabb dorbézolások és kicsapongások színhelye. Bevezetik a vagyoni és asszonyközösséget is. Végre a protestáns fejedelmek össze-

fognak, beveszik a várost, kivégzik a vezetőket, és véget vetnek az egész mozgalomnak.

A Németországban elvetett chiliasmust Hollandia és Anglia református szektái veszik át és a vallásháború korában új jelentést adnak neki. Franciaországban az üldözött hugenottáknak szolgál vigasztalásul, Angliában Cromwell „szentjei“ tanítják. Comenius is hirdeti az ezeréves birodalom közeli jövőtelét. A XVIII. században, Dél-Németországban Johann Albrecht Bengel az apokaliptikus iratok új magyarázatával új értelmezést ad a chiliasmusnak; Stilling és Lavater érintkeznek vele. Azután újra szekták tana lesz. Az ezeréves birodalom eljövételét pedig állandóan új meg új időpontokhoz kapcsolják.

Amint látjuk, a kereszténység egész történetén végigvonul a chiliasmus. Útjában gyakran együtt halad az utópiával, sőt a középkorban, mikor a legerősebb, az utópiát el is nyomja, ennek következtében középkori utópiáról nem is beszélhetünk.

II.

Johann Valentin Andreae és a renaissancekori utópia.

Az utópia második virágzása és ennek okai. — A görög-római gondolkozásmód fel-
 elevenítése. — A felfedezések. — A társadalmi rend az érdeklődés középpontjában. —
 Morus Tamás: Utópia. — Bacon Francis: Nova Atlantis. — Campanella Tamás: Civitas
 Solis. — Johann Valentin Andreae: Christianopolis.

A XVI.—XVII. század nagy utópistái az utópia második virágzását jelentik. Ha a Plátón elérte fokot nem is érik el, utópisztikus elképzelésük mégis igazi politikai akaratból fakad. Új gondolatokat, eszméket hoznak és hatásuk évszázadokra terjed, talán épp oly erővel, mint Platoné. Sőt éppen ők fejlesztik ki az igazi utópisztikus formát: Plátón művének metafizikai elképzelése — mint láttuk — azon túl emelkedik. Nem véletlenség, hogy az egész e fajta irodalom az e korban élő Morus Tamás művétől kapta nevét. A kor két nagy eszmeáramlata, a humanizmus és a renaissance klasszikus tisztaságban fejlesztette ki az utópiát.

A renaissance két okból veti fel újra a legjobb állam gondolatát. Az egyik ok a régi görög-római gondolkozásmód

felelevenedése. Megismerkednek Platon, Aristoteles és a római írók műveivel. Tanulmányozzák az ókor politikai eszméit és ezzel kapcsolatban különösen a Politeiának, az első utópiának szentelnek nagy figyelmet. A másik okot a távol-keleti és nyugati felfedezések szolgáltatják. A felfedezők új népekről, új területekről számolnak be, vagyon, pénz, törvény és igazságszolgáltatás nélkül is boldogan élő néptörzsekről regélnek. A földön megvalósítva látják a természet ősi állapotát. A látottakat hazájukban is szeretnék megvalósítani. Új, minden európai civilizációtól mentes szociális rend lehetőségei merülnek fel.

Mindez azonban még nem magyarázná meg az utópia új fejlődését: az újkor állami és társadalmi szervezete szolgáltatta erre okot. A XVII. század államai valójában már csak földi célokat követnek, autonómn, öncélú hatalmak, állásfoglalásaikat egyedül saját érdekük határozza meg. Az Olaszországban, Franciaországban és Angliában erőteljes fejlődésnek induló államtudomány így is értelmezi az állam fogalmát. Az új tudományág részben mint az állam elmélete, részben mint a meglévő alkotmányformák kritikai analízise fejlődik tovább. Az államelmélet azután elvezet egyrészt az államrendszerek vizsgálásához, másrészt az állam- és társadalomtanhoz. Az utóbbi az újkor politikai és szociális életét tudományosan vizsgálja. Az állam és a társadalom berendezéseinek hibái ezáltal fokozottan szembe tűnnek, azokon segíteni igyekeznek. így jutnak el az utópiához. De már nem a szerencse, a boldogság országának létesítésén fáradoznak, hanem a nagyon is szembeötlő visszásságok kiküszöbölésén.

A kor négy nagy utópistája közül elsőnek Morus Tamás lépett fel. Mint angol kancellár, 1515-ben hivatalosan kiküldetésben Flandriában járt, ahol élénk kapcsolatokat tartott fenn Rotterdami Erasmussal és a németalföldi humanistákkal. Gyakran találkozott itt az újvilágot már bejárt utazókkal és sok mindent hallott az újonnan felfedezett országokról.

Műve: „U t ó p i a”¹ a gazdasági szükségből, az angol nép akkori nyomorúságából fakad. Ezért foglalkozik elsősorban

¹ Morus Tamás: De optimo rei publicae statu deque nova insula Utopia. Löwen, 1516.

a gazdasági renddel és ez különbözteti meg Platón Államától, mely főként a társadalom szervezését tartja szem előtt.

Könyve bevezetése szerint Morus Brüggeben megismerkedett egy portugál hajóossal, Hythlodeus Rafaellel, és ez vendégül látta. Étkezés közben beszélgetve, az angol viszonyokat kritika tárgyává tették. Hythlodeus elhibázottnak tartotta az angol állam és társadalom berendezéseit és hogy szavait igazolja, Utópia szigetéről, az ideális államról, kezdett mesélni.

Utópia a déli féltekén fekszik és 45 városból, valamint számos, szétszórtan fekvő, egy-egy család lakta majorságból áll. Mindegyik család 40 személyt, 20 férfit és 20 nőt számlál, vezetője az „apa“ és az „anya“. Minden 30 család felett egy „direktor“ gyakorolja a hatalmat. Évente a vidéken lakó családok fele helyet cserél a városi lakókkal. Aratáskor a városi lakosság a falusiakat kiségeti. A házak egyformák s 10 évre sorsolják ki őket a családok közt. Utópia lakói már gyermekkorukban földművelést és valamilyen ipari mesterséget tanulnak. Naponta átlag hat órát dolgoznak: a nehéz munkákat a férfiak, a könnyűeket a nők végzik. Az egészen nehéz munkákat rabszolgákra hagyják. Ezek részben a hadjáratokban ejtett foglyok, részben a gonosztevők sorából kerülnek ki. Személyes vagyon nincs. A majorságok lakóinak szükségleteit fedezik, a városokban pedig minden a közraktárakból szerezhető be, természetesen díjtalanul. Pénz különben nincs is. A külföldről kereskedelem útján hozzájuk került pénzt megőrzik és háborús célokra használják fel. A házasság monogám és szent. Az állam élén egész életére megválasztott fejedelem áll, akit évente egyszer, az egyes országrészek követeiből összeülő parlament tanácsol.

Hythlodeus elbeszélése ugyan nagy hatással van Morusra, de azért mégsem helyesli annak minden egyes pontját. Ez a nemtetszés valószínűleg csak irodalmi fogás: az érdeklődés felkeltésére szolgál, mert könyve végén Morus maga így kiált fel: „Jobban kívánom mindezt, mintsem remélem!“²

A pompás latinsággal megírt mű a megjelenése óta lezajlott több mint 400 év alatt számos követőre talált. A hasonló tartalmú könyvek legtöbbször magán viseli bélyegét. Gyakran

² Morus Tamás: Utópia. Kelen F. ford. Budapest, Franklin. 1910. 113. 1.

fordították idegen nyelvekre. Hatása olyan nagy, hogy ma az összes e fajta műveket, címe után „utópia“-nak nevezik.³

A renaissance korának másik nagy utópistája F r a n c i s Bacon. Bacon szintén kancellár volt, ugyanúgy mint kb. 80 évvel előbb Morus. Mégis a kettő között nemcsak a XVI. század nagy szellemi fejlődése von határvonalat, hanem lényük is teljesen különböző. Bacon tudománya tapasztalati tudomány, szemben Morus scholasztikán és ókori tudományon táplálkozott szellemével.

Bacon „Új Atlantis“-a (1626)⁴ töredék maradt. Csak nehezen képzelhetjük el a Csendes Óceánban fekvő Bensalem sziget társadalmi berendezését. De Bacon nem is a szociális rendezettséget tartja a legfontosabbnak, hanem az ember legtökéletesebb életformájának megvalósítását. A Nova Atlantis a tudományos kutatás utópiája. A boldog sziget boldogságának titka: a fáradhatatlanul továbbhaladó, tervszerűen organizált kutatás. Bacon mindig újból hangsúlyozott alapszméje: a tudomány — hatalom.

Bensalem szigetén van „Salamon háza“, melyet 1900 évvel előbb a sziget törvényhozója alapított. Ennek az intézménynek a leírása az utópia egyetlen alaposan kifejtett része, egyszersmind szellemi középpontja. „Salamon háza“ mesésen felszerelt állami kutatóintézet. Célja a természet erőinek és mozgásainak vizsgálata és az embernek a természet fölött gyakorolt technikai uralmának leghatékonyabb biztosítása. 12 titkos ügynök gyűjti idegen országok értékes felfedezéseit és tanait, otthon pedig tudósok kara dolgozza fel ezeket és állítja saját kutatása szolgálatába. A kutatómunkát nagyszerű berendezések: természetrajzi gyűjtemények, fizikai laboratóriumok, botanikus és állatkertek, meteorológiai és asztrológiai intézetek könnyítik meg. Nagy sikereket érnek el. Ismerik a perpetuum mobilét, a mikroszkópot, a teleszkópot, a repülőgépet, a telefont és a rádiót. Nagy gondot fordítanak orvosi problémák megoldására: az emberi élet meghosszabbítása kutatásuk legfontosabb célja.

³ Az „*jutópia*“ szó görög eredetű: οὐ τόπος = nem létező hely, seholsincsország.

⁴ Bacon Francis: Nova Atlantis. 1626.

Más utópisták is szeretik műveiket technikai tanulmányokkal kiszínezni, de míg náluk a technika csak a fantázia játékanak eszköze, addig Bacon könyvében művelése szinte életcél. A tudomány nála nem az egyes ember szellemi kedvtelése, hanem kollektív, szervezett kutatás. — A Nova Atlantis alapeszméje mindenütt nagy hatást gyakorolt; különösen Leibniz gondolkodásán mutatkozik. Előszele egy kornak, melyben a pozitív tudomány soha nem remélt mértékben állíthatta az emberiség szolgálatába a természet erőt.

Majdnem egy évszázaddal Morus Tamás Utópiája után, egészen más külső körülmények hatása alatt, egészen másfajta embertől származik a kor harmadik nagy utópiája, az olasz *Campanella* Tamás alkotása. Az olasz irodalomnak nem ez az első utópisztikus műve: 1552-ben Francesco Doni kiadott egy hasonló céllal íródott, de teljesen értéktelen könyvet: „I mondi celesti, terrestri e infernali...“⁵ Ez azonban inkább szatíra, mint utópia. A „bölc“ és a „bolond“ párbeszédet folytatnak, miközben az előbbi kifejti nézeteit az ideális államról.

Campanella Tamás dominikánus szerzetes 1611-ben a nápolyi börtönben írta meg művét: „Civitas solis“⁶. A mű azonban csak 12 évvel később került nyilvánosságra a Majna melletti Frankfurtban, ahová a kézirat különböző kerülő utakon eljutott.

Campanella fiatalkorában a dominikánus rendbe lépett. Tanulmányait a görög és római bölcselekkel kezdte, majd Telesius követőikhez szegődött. Beutazta egész Itáliát, Telesius tanait hirdetve és tudós ellenfelekkel vitatkozva. Kortársai szerint messiásnak nevezte magát. Azt hirdette, hogy 1600-ban új birodalom létesül: ő fogja azt megvalósítani. Az új birodalom célja az emberiség boldoggá tétele még e világ vége előtt. — Résztvett a spanyol uralom elleni összeesküvésben. A spanyolok felfedezték az összeesküvést és börtönbe vetették, ahonnan csak több mint 26 év múlva szabadult ki. Közben vallomásrabírás céljából hétszer a legszörnyűbb kín-

⁵ Francesco Doni: I mondi celesti, terrestri e infernali degli academici Pellegrini. H. n., 1552—53.

⁶ Campanella Tamás: Civitas Solis. Frankfurt a/M., 1620.

zásoknak vetették alá. Börtönében írta könyveinek nagy részét. Itt keletkezett a *Civitas solis* is.

A részben Platón, részben Morus Tamás hatása alatt íródott „Napállam“ egyike a legjelentősebb utópiáknak. Amint Campanella maga jelzi az alcímben, könyve „költői párbeszéd“, egy lovagrend nagymestere és annak vendége, a genuai hajóskapitány közt. A hajóskapitány a nagymester kérésére beszél a „Napállam“-ról.

A „Napállam“ 7, védelműl szolgáló körépületből áll. Középpontjában épült a templom, a körépületeket képekkel teleagatott csarnokok veszik körül. A képek pedagógiai célokat szolgálnak: mindazt ábrázolják, ami csak tudásra érdemes. Az állam élén papkirály áll, akit Campanella *S. O. L.* jegyekkel jelöl meg. Munkájában 3 világi uralkodó: *P. O. N.*, a hatalom, *S. I. N.*, a tudomány és *M. O. R.*, a szeretet, nyújt neki segítőkészet. Az uralkodókat választják. Az országban vagyonszövetség uralkodik és még az asszonyok is közösek. A fajfenntartás kérdését Campanella teljesen Platón mintájára oldja meg. A gyermekeket közösen nevelik fel. Mindenki dolgozni köteles, ezt azonban szívesen és örömmel teszik.

A mű főproblémája az egyház és az állam dualizmusa. Amíg az egyház és az állami egymás mellett külön-külön áll, nem lehet szó abszolút uralomról. Az államnak mindenre ki kell terjeszkednie, ha azonban az egyház külön gyakorolja hatalmát, ez lehetetlenné válik. Az államot és az egyházat tehát egyesíteni kell. Campanella *Napállamában* ez sikerül is. Szép példaképe ennek a gyónás. A polgárok a hivatalnokoknak gyónnak, ezek a három fejedelemnek, akik viszont a főpapra bízzák bűneiket. A főpap Istennek gyón; a három fejedelem gyónásából az állam bajairól, alattvalóinak problémáiról és gondjairól értesül.

Campanella, a fogoly szerzetes nem tudta könyveit Nápolyban kinyomatni. Fontosabb kéziratait átadta barátjának, Adam Tóbiásnak, aki Németországba, Tübingenbe vitte őket. Tübingenben megismerkedett az íráskedvelő Besold jogással és Johann Valentin Andreae teológussal. Besold lefordította Campanella „Spanyol monarchiáját“, Andreae pedig a *Civitas solis* egy új, saját mű megírására ösztökölte. Valószínűleg nem tetszett neki Campanella er-

kölcsi szabadosága és így támadhatott az a gondolata, hogy maga próbálkozzék meg hasonló irányú alkotással. Különben Campanella művének legnagyobb részét kisebb változtatásokkal átvette, azt azután egyes gondolatokkal kibővítette, a keresztény szempontból nem megfelelő részeket pedig keresztény szelleműekkel helyettesítette. Így keletkezett az első német utópia, a híres „Christianopolis“⁷

Andreae csendes élete éppen ellentéte Campanelláénak. 1586. augusztus 17-én született, Herrenbergben. Korán elhunyt apja szintén pap volt. Tanulmányait a tübingeni teológián végezte. Állást nem kapván, mindenfelé utazgatott. Hosszabb ideig tartózkodott Genfben, ahol közelebbről megismerkedett a kálvinista egyházzal s a genfi teokratikus uralommal. Az itt tapasztalt nagy egyházi fegyelem mély hatást gyakorolt rá. A lakosság erőnyeit: hetenként megvizsgáló „erkölcsbíróság“ különösen kivívta tetszését. Andreaé később ezt az intézményt a német egyházban is meg akarta valósítani. 28 éves korában Vaihingenben papi paróchiát kapott. Itt, Vaihingenben írta azután művei legtöbbjét. Később Stuttgartba került, ahol 1654. január 27-én halt meg.

Andreaé írásait termékeny fantázia, sokoldalú felfogás és a szatíra kedvelése jellemzi. Az utóbbit különösen verseiben érezhetjük, például a „Menippus“-ban. Ez száz beszélgetést tartalmaz és a kor bűneit ostorozza.

Moralizáló tendenciája s az éles megfigyelőképeség, mellyel a kor visszasságait szemügyre veszi, szinte predesztinálja íróját az utópia művelésére.

A „Reipublicae christianopolitanae descriptio“ egy hajótörés elbeszélésével kezdődik. A Christianopolisban partra vetődött utasokat szigorú vizsgálatnak vetik alá. Három dologra terjed ez ki. Először megállapítják, nincs-e koldusokkal, csavargókkal, vagy naplopókkal dolguk. Az utasoknak azután testi, majd erkölcsi vizsgálaton kell átesniök. Csak azután engedik be őket a városba. Ez egy szigeten fekszik és négyszögletes formában épült. Nagyon hasonlít a Napállamhoz. Andreae a könyvhöz térképet is mellékel, az egyes

⁷ Johann Valentin Andreae: Reipublicae Christianopolitanae descriptio. H. n., 1620.

épületek pontos fekvésével. Az országban a magántulajdon intézménye ismeretlen. Az élelmiszereket és a többi szükségleteket ingyen osztják szét. A lakosok nagyon vallásosak: naponta háromszor tartanak nyilvános istentiszteletet, melyen mindenkinek részt kell vennie. Hitvallásuk két kő táblán 13 pontban van összefoglalva.

Az utazókat megismertetik a „keresztényváros“ berendezéseivel. Végigvezetik a földeken és kerteken. Meglátogathatják a különböző tudományos intézeteket, a természettudományi múzeumokat, a tudományos műhelyeket, a festőakadémiát, a kitűnő könyvtárat és a nyomdát. Megtudjuk, hogy a pénz csak a külforgalomban használatos. A pénz egyik oldalán sas és kereszt látható, felírása: „Isten velünk, ki ellenünk?“ és „Isten szava örökké megmarad!“

Az iskolákban a nép legjobbjai tanítanak. A nevelés célja hármas: istenfélelemre s erkölcsiségre akar vezetni s a tanulók értelmét is fejleszti. Az utóbbi célt a latin, görög és héber nyelv tanításával érik el. A fiúkat délelőtt, a leányokat délután tanítják; kiképzésük teljesen azonos.

A templom 316 láb kerületű és 70 láb magas, hatalmas épület. Egyedül a keresztre feszített Megváltó képe díszíti. Itt van a Prytaneum is, a választások, törvényki hirdetések, követségek fogadásának helye. Ezt a termet a világtörténelem nagyjainak szobrai díszítik. Andreáé részletesen leírja az istentisztelet lefolyását, jellemzi a prédikációkat, beszél a szentségekről és az egyházi büntetésekről. Az állam élén triumvirátus áll. Tagjai: a főpap, a főbíró és a tudományok minisztere. Mindegyikük mellett szimbolikus jelentőségű társ kell, hogy álljon: a főpap „felesége“ a lelkiismeret, a főbíróé az ész, a tudományok miniszteréé az igazság.

A házasságokat csak egyháziilag szentesítik, a hozomány ismeretlen. A gyermek születésekor megjelennek a szülők barátai, hogy az Istenbirodalom új polgárának gratuláljanak, de egyszersmind részvétüket is kifejezik az eljövendő sok földi szenvedésért. A halált álomnak nevezik. Közeledtekor nyilvános imákat rendeznek a haldokló keresztény harcos győzelméért. A beteg házában sokan gyűlnek össze, hogy a halállal szembenézhessenek. A halott arcát nem fedik be, a hozzátartozóknak nem szabad gyászruhát öltöniök. Panasz-

nak sem szabad elhangzania, sírdombot sem emelnek. Egyszerű vaskereszt jelöli a halott fekvőhelyét.

Andreae műve, mint már említettük, Campanellára támaszkodik. Tőle vette át a város rajzát, fekvését, alakját és beosztását, a vagyonközösséget, a munkaidő rendezését, a közös nevelést, a nyilvános gyűjtemények felállítását. Mégis alapeszméje éppen ellenkezője Campanella tanának. Andreae minden gondolatából a theocentricitást s az Istenhez való megtérés sürgetését érezzük ki, Campanella a napjainkban megvalósuló „totalitárius államhatalom“ hirdetője. Andreae szeme előtt kis württembergi falujának ideális képe állt, amikor utópiát írt, és valóban helyesen mondták, hogy műve úgy viszonylik Campanelláéhoz, mint a kis Vaihingen a nagy Rómához.

III.

A felvilágosodás korának utópiái Johann Gottlieb Fichte.

A felvilágosodás korának politikai eszméi. — Korbírálat. Az utópia, mint a kritika burkoló formája. — L. Holberg: Niels Klimm. — Az utópia a regény felé vivő úton. — A cselekmény áthelyezése a jövőbe. — Biografikus államregény. — Anton le Grand, Fénelon, A. M. Ramsay, Terasson abbé, A. von Haller, Szent-Miklós T. biografikus államregényei. — Az utópisztikus regény művelői: J. Harrington, G. Foigny, D. Vairasse, B. Fontenelle, R. Bretonne, L. Lesczinszky; „Ophir“ és „Féliciens“. — L. S. Mercier és a „Profétzia“. — Morelly: „Naufrage“ és a „Code de la Nature“. — J. G. Fichte: „Der geschlossene Handelsstaat“.

A felvilágosodás korának egyik alapvető eszméje, hogy a történelem folyamán, különböző korokban fellépő személyek mégis ugyanazon emberi természettel bírnak. Felmerült annak a gondolata is, hogy a különböző, a jelenben egymás mellett, a múltban egymásután mutatkozó államrendszerek alakulása visszavezethető, megmagyarázható külső és belső okok összejátszásából. A felfedezések adta gazdag kutatási anyag módot adott a vizsgálódásra. Tanulmányozni kezdik a klíma hatását mind az emberre, mind a kultúra fejlődésére. Felfedezik a politika és a vallás, a gazdasági rend és az alkotmányforma, a tudomány és az erkölcsiség kölcsönhatásait. Céljuk mindezzel a történelmi személyek jellemének okozati magyarázata. Észreveszik, hogy a történelmi sokféleség alatt mindig egy és ugyanaz az emberi természet rejtőzik. A külső természet hatásai, valamint a szenvedélyek

és indulatok kitörései ezt látszólag megváltoztathatják. De bármennyire is eltérnek a történelmi alakok a normától, mégis mindannyiukban az értelem bizonyos közös formája lelhető fel. Ez a forma az emberi természet lényeges határozmaiból következik, abból, hogy az ember szabad és egyben társas lény, önfenntartásra igyekszik, gondolkodik. A történelmi vallások sokféleségének is egy és ugyanaz, a rációnak megfelelő vallás, a különböző gazdasági rendszereknek pedig a gazdaság tiszta, abszolút rendszere szolgál alapul. De mindenekelőtt az emberek társadalmi, jogi és állami együttélésének kell ilyen általános érvényű szervezettel bírnia, bármennyire is megváltoztatták azt helyenként a külső körülmények, mert az emberi természet lényeges tulajdonságai éppen e téren nyilvánulnak meg teljes közvetlenségükben. Az ú. n. „társadalmi szerződés“ is ilyen általános érvényű formula: megállapítja, milyennek kellene a társadalomnak lennie, ha csak az ember értelmes természete alakította volna ki és a tévedés, hatalmivágy, erőszak és szokás nem vett volna részt formálásában.

Ez a gondolkozásmód végeredményben az utópiához vezet el. Valóban, a felvilágosodás korában megtaláljuk mindazokat az előfeltételeket, melyek az utópia műveléséhez szükségesek. Ez a kor hisz is abban, hogy a ráció tételeit figyelembevéve az emberi társadalom értelemszerű felépítése megvalósítható és pedig nem egy-egy fogás vagy szerencsés gondolat segítségével, hanem egyedül az emberi természet ismerete és annak okos felhasználása által. Hisz abban, hogy az igaz belátás győzedelmes ereje mindent keresztül vihet, és hogy minden ember „felvilágosítható“. És hiszi, hogy a társadalmi rend alapjául valójában a dolgok természetes és észszerű rendje szolgál és azt csak erőszak vagy ostobaság változtatja meg.

A felvilágosodás korának utópiáiban világosan tükröződnek a kor ez uralkodó eszméi. Hol a racionalista államterv, hol a természetes életmód sürgetése áll a művek középpontjában; de valamennyi felvetett eszmét felölel s részletesen tárgyal a kor legutolsó, egyszersmind legkiemelkedőbb utópiája, Johann Gottlieb Fichte „Geschlossener Handelsstaat“-ja.

Még egy szempontból jelentősek a felvilágosodáskori utópiák, és ez koruk bírálata. A felvilágosodás kora, kitűzött célja érdekében minden erejével a még mutatkozó „esztelen-ség“ kiirtására, a „barbárság“ megdöntésére és a felvilágosodás győzelemrevivésére törekedett és igyekezetének hatásos fegyverül a kritikát használta. Sokféle módon járt el: csak ritkán lépett elő leplezetlen váddal, legtöbbször valamilyen rejtett formában bírált. Részben az irodalmi hatás és a jóízlés kedvéért történt ez így, részben politikai okokból; s a burkoló formák egyike maga az utópia volt.

Így azután a felvilágosodás korának utópiája az utópisztikus képet nem annyira megvalósítani, mint inkább saját korával szembeállítani akarja, mint valami zsinórmértéket vagy mintaképet. Ez a szempont már Platónnál és Morusnál is közrejátszott, de egyiknél sem lépett fel olyan erővel, mint a felvilágosodáskori műveknél. Különösen Franciaországban látjuk a kritika nagy hatását. Franciaországban e korban számos utópia jelenik meg és mindnyájuknak ellenzéki, forradalmi a hangja, szinte előkészítik a nagy forradalmat.

Hogy célját elérje és a kor viszonyait mennél hatásosabban bírálja, a felvilágosodás korának utópiája háromféle módon jár el. Vagy idegent hoz az országba és ez szemlélődése közben írja le az ország berendezésének hibáit, mint azt Montesquieu a „Lettres persannes“-ban tette. Vagy idegen országot ábrázol, ugyanolyan állapotokkal, mint amilyenek saját országaiban találhatók, a hibákat természetesen erősen túlozva (ilyen Ludwig Holberg: „Niels Klimm földalatti utazása“). Vagy pedig olyan országot ír le, melyben a saját hibák és visszasságok már ki vannak küszöbölve.

Különösen erős a kritikai irányzata a dán Ludwig Holberg szatirikus művének, az említett „Niels Klimm földalatti utazásának“ (1741).¹

Klimm mély szakadékot fedez fel Dániában, belezuhan és a föld belsejébe kerül, hol a Nazar bolygó kering a föld-

¹ Holberg Ludwig: Nicolai Klimmi iter subterraneum novam telluris theoriam ac historiam quintae monarchiae exhibens. Kopenhagen, 1741.

alatti nap körül. Nazar bolygó lakói, a mozgó és beszélő fák a konzervativizmus megtestesítői. Az esztelen állatnak, de jó futónak tartott Klimmet futárnak használják. Tevékenysége közben megismerkedik a konzervativizmus szatírájául szolgáló országgal, Potuval. Államformája monarchikus, fejedelem kormányozza, osztálykülönbségek nincsenek. A fejedelem szolgálatában Klimm beutazza az egész bolygót és leírja az egyes országok különös lakóit. Az egyik országban asszonyok uralkodnak, a másikban tudósok. Egyikben a lakosok 4, a másikban 400 évig élnek. Van amelyik gonosztevőktől hemzseg, van, amelyik csalóktól. Itt istenfélő a nép, amott istentagadó. Az összes emberi hibákat megtaláljuk, egy-egy állam keretében bemutatva és egyszersmind maró gúnnyal ostorozva. Itt van pl. a „Szabadság országa“, melynek fő jelszava: „amit nem akarsz, hogy veled tegyenek, ne tedd másnak sem“. És íme mégis! Az utcákon polgárok tömege vonul végig, a házakat elbástyázzák és fegyveresekkel rakják tele: háború tör ki itt is. Klimm siet az országot elhagyni és csak akkor érzi magát biztonságban, mikor határait maga mögött tudja.

Visszatérve Potuba, megsérti a törvényeket és ezért el kell hagynia az országot. Madarak segítségével egy ládában az égboltra száműzik. Itt a majmok, a „neológok“ országába kerül. A majmok butának tartják és ezért csak szolgának alkalmazzák, később azonban parókat készít, megnyeri tetszésüket és jutalmul nemességet kap. Beutazza a szomszéd országokat. Az egyikben hegedűk lagnak, a másikban emberek, akiknek szája hátul van, a harmadikban jégemberek élnek. Végre eljut a Quaimitiai Birodalomba, ahol egészen alacsony műveltségű emberek tengetik életüket. Királyuk lesz, meghódítja a szomszédos országokat és megalakítja a nagy ötödik birodalmat. A győzelmektől megittasulva kényuralmat erőszakol alattvalóira. Fellázadnak ellene, menekülnie kell, közben ismét belezuhan egy szakadékba, és éppen arra a helyre jut vissza, ahonnan elindult.

Holberg műve mintája a szatirikus utópiának. A fák konzervatív és a majmok neológ országának szembeállításá magá a legpompásabb szatíra. A mű eszmei rokonságban

áll J. Swift: „Gulliver utazása“-val, ez persze nem tekinthető utópisztikus műnek.

Az utópia a kritika felé fordulva erős belső átalakuláson ment keresztül. Felépítésének törvénye már nem belülről, hanem kívülről, a jelenhez való viszonyából adódik. A valóság negatívumát mutatja, a hézagokat szabad leleménnyel tölti ki és az egészet irodalmi formában tálalja élénk. Néhol olyan országról is hallunk, amelynek létezése könnyen valósággá válhatik. Az utópia ezzel a regény útjára lép, hol egészen burleszkszerű elképzelésekkel, mint pl. Holberg művében, vagy a régi mese és mondavilág felhasználásával, mint G. Foigny művében, néhol pedig smár valódi regény. Ez utóbbi esetnek legszebb példája Vairasse könyve.

Még két változást vehetünk észre a felvilágosodás kori utópián. Az egyik az utópia történetének időbeli áthelyezése, a másik a biografikus regény irányában való fejlődés. Míg eddig az utópisztikus írók az ideális berendezést távoli országokban megvalósítva mutatták be, addig pl. Louis Sebastian Mercier „L'an 2440“ című műve nem új, eddig ismeretlen országot mutat be, hanem a cselekményt időben viszi előre. Ez a forma számos követőre talált, különösen a XIX. században, a technika tökéletesedésének korában.

A kor nagy történeti hősei megint középpontba állítják az ideális uralkodó eszméjét. A belátó, bölcs uralkodó nemcsak minden tökéletes államforma központja, hanem maga az utópia megvalósítása. Xenophon Kyropediája marad a mintakép, később Fénelon „Télémaque“-ja lesz azzá. Fénelon nagyon elterjedt műve szinte felmérhetetlen hatású mind korára, mind a későbbi időkre. Számos hasonló mű követi, gyakran Kyros személye köré fonódva. Az utópiák egyrésze erősen közeledik ezzel a biografikus regény felé. így pl. Terasson abbé könyve: „Sethos“ tulajdonképpen az utópia és a biografikus regény határán mozog.

A kor biografikus államregényei, mint már említettük, nem az ideális alkotmányban, hanem az ideális uralkodóban látják a szebb jövő biztosítékát. Az ilyen uralkodó meg tudja azután teremteni az ideális államot is.

A felvilágosodás korának első ilyenszerű művét A n t o n

le Grand adta ki 1680-ban „Scydromia“ címen.² Katolikus misszionárius volt, a Kypopédiát utánozni akarván írta meg könyvét. Scydromediának, ennek az India közelében elterülő országnak berendezéseit beszéli el, elsősorban az uralkodó egyéniségét, szellemi és testi jótulajdonságait állítja középpontba. Műve jóformán ismeretlen maradt. Annál nagyobb sikere veit Fénelon 1699-ben megjelent „Télémaque“-jának.³

A Télémaque Salent királyság leírását tartalmazza. Mentor bölcs tanácsokkal látja el az ország királyát. Megtanítja a nép boldoggá és az ország virulóvá tételére. Tanításának alapelve: a lakosságot rendekre, hét, már öltözetükben is megkülönböztetett osztályra kell osztani. Messzéágazó, mindenre figyelő közigazgatás rendezendő be, ennek legfőbb gondja a földművelés előmozdítása és a kereskedelem felülvizsgálata legyen. Szigorú törvények akadályozzák meg a fényűzést, tiltsák a felesleges holmik gyártását és behozatalát. Az országban szigorú egyszerűség uralkodjék. Az új rendet be is vezetik és ia tönk szélén álló Salentből csakhamar virágzó királyság lesz. Fénelon ezután rátér könyve tulajdonképeni tárgyára, a jó uralkodó tulajdonságainak: az erényességnek, a kötelességtudásnak, az alattvalók szeretetének tárgyalására. Az igazi uralkodó népét nemcsak gazdaggá és hatalmassá teszi, hanem erkölcsét is megjavítja. Trónja nem a félelmen, hanem alattvalói szeretetén épül fel. Az embereket nem saját dicsőségének, hanem népe boldogításának szolgálatába állítja. Népe boldogságáért önmagát is feláldozza. Uralma: szolgálat. „A fejedelem a népért van.“

Télémaque után még számos hasonló irányú mű jelent meg. Ilyen A. M. Chev. de Ramsay „Les voyages de Cyrus“. (1727)⁴ c. erkölcsi története. Az ifjú Cyrus tanulás céljából sokfelé utazgat. Korának számos bölcs emberével

² Anton le Grand: Scydromia, seu sermo, quem Alphonsus de la Vida habuit coram comite de Falmouth de Monarchia. Nürnberg, 1680.

³ Fénelon Francois: Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysses. 1699.

⁴ Ramsay A. M. Chev.: Les voyages de Cyrus; histoire morale. Paris, 1727.

találkozik és ezek a jó uralkodó tulajdonságairól világosítják fel.

Nagy Frigyes kedvenc könyve Abbé de Terasson műve: „Sethos“ (1731)⁵ Sethos egyiptom királyfi kalandjairól szól. A szülőktől elhanyagolt gyermek nevelését egy nagyon bölcs ember végzi. Sethos felnőtt, hadjáratban vesz részt, megsebesül és föníciai fogságba kerül. Később a föníciaiak szolgálatába lép, végighajózza Afrika partjait, számos hőstettet visz végbe, törvényeivel és berendezéseivel boldoggá teszi az útjába akadó vad benszülött törzseket, majd visszatér Egyiptomba. Király lehetne, de mostoha testvére javára lemond a trónról és életét a papi hivatásnak szenteli.

Német szempontból három biografikus államregény jön figyelembe: Albrecht von Haller művei: „Usong“ (1771), „Alfréd“ (1773) és: „Fabius und Cato“ (1774)⁶ A regények egy-egy államformát mutatnak be: „Usong“ a despotizmust, „Alfréd“ a mérsékelt monarchiát, „Fabius és Cato“ pedig a köztársaságot.

Talán Magyarországon jelent meg az utolsó biografikus utópia, 1790-ben, Győrött *„A jó nevelésnek tüköré, melyet egy jószívű Királynak példájában a nagyra született magyar nemzetnek egy kevés rajzolóssal készített és kiadott Sz. M. T. (Szent-Miklós Timotheus.)*

E mű négy részre oszlik. Az első részből megtudjuk, hogy Utópia fővárosában, Miaburgban II. Mátyás lépett a trónra. Megkoronáztatása után a világ négy tája felé követeket küld, hogy hírt hozzanak az ott lakó népekről. Hárman rossz hírral térnek vissza és csak a negyedik újságolja, hogy ahol ő járt, ott békesség és boldogság honol. A második és harmadik részben a követek elmondják, hogy mit láttak. Az első három a végigjárt országokban vallástalanságot, lustaságot és íniértéktelenséget tapasztalt, ahol azonban a negyedik járt, ott az alattvalók vallásosak, szorgalmasak és mértékletesek voltak, az ország pedig virágzó és boldog. Az első három szí-

⁵ Abbé de Terasson: Sethos, histoire ou vie tirée de monuments anecdotes de l'ancienne Egypte. Amsterdam, 1731.

⁶ A. von Haller: *Usong. Eine morgenländische Geschichte. Bern, 1771.*; Alfred, König der Angelsachsen. Bern, 1773.; Fabius und Cato, ein Stück römischer Geschichte. Bern, 1774.

gorú kritika tárgyává teszi a látott állapotokat, a negyedik a helyes utat mutatja be.

A király elgondolkodik a hallottakon, összehívja az országgyűlést és ott 5 pontba foglalt javaslatot tesz. E szerint: 1. Hivatalnok csak vallásos ember lehet. — 2. A vallásos buzgóságot hangoztató embert a hivatalokban ne alkalmazzák. — 3. Lusta ember hivatalt ne viselhessen. — 4. Mértéktelen ember szintügy ne kaphasson hivatali állást. — 5. Mivel ezek szerint kevés lesz a hivatalnoki állásra alkalmas személy, megfelelő nevelésről kell gondoskodni.

Szent Miklósyt Timót könyve inkább pedagógiai mű, mint utópisztikus regény. Az ország boldogulását a jó királytól és a jó hivatalnokoktól várja. Az ország alkotmányformáját, társadalmi berendezését nem tartja fontosnak, mert ha az előbbi két feltétel megvan, ezek már maguktól is megfelelőek lesznek. Ha vallásosság, mértékletesség és szorgalom uralkodik egy országban, mindenki boldog és megelégedett lesz.

Haller és Szent-Miklósyt műveivel a biográfikus államregények sora be is zárul.

Még Morus, Campanella, Andreae nyomdokán halad az 1656-ban megjelent „The Commonwealth of Oceana.”⁷ Szerzője James Harrington, kétféle alkotmányt különböztet meg: igazságot és igazságtalant. Az utóbbiban a nép két egymással éles ellentétben álló csoportra oszlik: az egyikbe a vezetők, a hatalmon levők, a mindig uralkodni akarók tartoznak, a másikba a lenézettek, az alattvalók, az egyenrangúságukért küzdők. Az igazságos alkotmány főfeltételei a hatalom igazságos eloszlása, váltakozása és az igazságos agrárszervezet. Hogy valósággá lehessen, szükségessé válik a hivatalok gyors változtatása és a föld igazságos elosztása.

Ilyen igazságos alkotmányt Oceana szigetén találunk, ennek leírása a könyv tulajdonképeni tárgya. A hivatalok állandó kicserélődése folytán Oceana életében fontos szerepet játszanak a Harrington által igen aprólékosan leírt választások. A gazdasági rendet nem változtatják meg, de elrendezése szerint senkinek sem lehet évi 2000 font sterling-

⁷ Harrington James: The Commonwealth of Oceana. London, 1656.

nél nagyobb jövedelme. Amennyiben valakinek birtokai ennél nagyobbat biztosítanak, végrendeletében köteles azokat felosztani.

Harrington száraz fejtegetéseinek, bár azok nem egyszer mély igazságokat tartalmaznak, nem sok sikerük volt és az olvasóközönség legnagyobb része előtt teljesen ismeretlenek is maradtak.

Az utópia a regény felé vezető útra térve kezdetben nagyon is mese és mondaszerű történeteket használt fel. Így pl. Gabriel Foigny műve: „Les aventures de Jaques Sadeur“ (1676)⁸ férfit és nőt egy személyben egyesít és ezáltal számos problémát önmagától oldat meg. Ilyenszerű műveket azonban csak kezdetben találunk, a mesék és a mondák felhasználása mindinkább háttérbe szorul, a regény formájában írott utópiák egyre valószerűbbé, reálisabbá lesznek.

Tipikus példája a regényformába bújtatott utópiának Denis Vairasse könyve: „Histoire des Sevarambés“ (1677).⁹

Az elbeszélés hőse, Siden kapitány, útjában Keletindia felé hajótörést szenved, de sikerül az utasokkal együtt megmenekülnie. Lakatlan területre érnek, megállapodnak és lakótelepet létesítenek. Egy év elteltével az ország felkutatására expedíciót küldenek ki. Ez az expedíció eljut Sevarambiába és ott boldog és gazdag népet talál. A perzsa Sevariasztól származó törvényhozásuk az ember négy gonosz ösztönét: a büszkeséget, az irigységet, a munkakerülést és a nemi kicsapongást akarja legyőzni. Az első három rossz ösztön az emberek egyenlőtlenségéből ered. Ezért Sevarambiában megszüntették az osztálykülönbséget, nincsenek előjogok és privilégiumok és nincs magánvagyon sem. Az ország lakói nagy, négyszögletes, minden kényelemmel ellátott házakban élnek. A munkákat közösen végzik, az előállított cikkeket és terményeket pedig nyilvános áruraktárakban őrzik. Ezekből mindenki díjmentesen kielégítheti szükségle-

⁸ Gabriel de Foigny: Les aventures de Jaques Sadeur dans la découverte et la voyage de la terre Australe. 1676.

⁹ Denis Vairasse: Histoire des Sevarambes, peuples qui habitent une partie du 3e continent, communément appellé la terre australe. Amsterdam: P. Mortier. 1677.

teit. A gyermekeket 6 éves korukig szüleik nevelik, azután nemek szerint szétválasztva, nevelőintézetekbe kerülnek. Mikor a lányok a 16., a fiúk pedig a 19. életévüket elérik, módot adnak nekik az összejövetelre. Így ismerkednek meg egymással és alkalmat találnak, hogy szívük akarata szerint válasszák meg élettársukat. A házasság monogám, de a concubinátus megengedett. Az alkotmány élén az uralkodó áll, akit a kormányzás munkájában a kis tanács és a parlament segít.

Vairasse könyve sokat foglalkozik a gazdasági és politikai konstrukcióval. Az ország és élete szemünk előtt, költött térben keletkezik és Vairasse még a sevarambiai nyelv grammatikáját és szótárát is mellékeli. Az utópia valóban regénynyé vált. A megvalósításra irányuló politikai akarat helyébe az esztétikai realitást adó költői akarat lépett.

Az utópiának ez a regényszerű típusa számos követőre talált, különösen Franciaországban. Itt jelennek meg Bernard de Fontenelle, Rétif de la Bretonne, Stanislaus Leszczyński és Morelly könyvei, valamint az anonym „Féliciens.“ Ezzel szemben Németországban csak az egy névtelen „Ophir“-t találjuk.

Bernard de Fontenelle könyve „La république des philosophes“¹⁰ (1768) sokat merített Morus és Vairasse műveiből. Egy holland utazó útieméenyait vázolja. Ez hajótörést szenved, de megmenekül és Ajao szigetére kerül. Ajao igen gazdag, ásványokkal teli, termékeny sziget, hol istentagadó és a lélek halhatatlanságában nem hívő filozófusok vagyonszövetségben élnek. Mindenki köteles dolgozni és mezei munkát végezni. A férfiak huszadik életévük után házasodnak és egyszerre két asszonyt vehetnek el.

Fontenelle könyve nem igazi utópia, mert országában csak filozófusok élnek, az ember belső alkatának megváltoztatását követeli tehát. Az utópia ezt sohasem tekintette céljának.

Rétif de la Bretonne műve: „La découverte

¹⁰ Bernard de Fontenelle: La république des philosophes ou histoire des Ajaoins. Ouvrage posthume. Genève, 1768.

australe ...“ (1784)¹¹ meglehetősen szertelen elbeszélést tartalmaz. Csak a negyedik kötetnek van komoly magva. Főhőse francia ember, aki egy saját maga feltalálta repülőgép segítségével megmászhatatlan hegy tetején gyarmatot alapít. Egyszerűen elrabolja és magával viszi a szükséges és alkalmasnak talált embereket. Miután a hegyormon épült ország kicsinek bizonyul, a Déli tengerhez repülnek és ott egy lakatlan szigeten telepednek le. Egy év elmúltával átkutatják a szomszédos szigeteket is és így jutnak el Megapatagoniába, az óriások országába. Ennek az országnak a leírása Bretonne könyvének egyetlen komoly része. Az óriások alkotmánya, valamint erkölce öt alaptörvényen alapszik: 1. Igazságosság a többiek iránt. — 2. Igazságosság az állatok iránt. — 3. Egyenlők között legyen minden egyenlő. — 4. Mindenki törekedjék az általános jólétre. — 5. Mindenkinek egyenlő rész jusson a közös javakból. — Mindenki naponta négy órát köteles dolgozni. A házasságokat két évre kötik, de az idő lejártá után meghosszabbíthatók. A gyermekeket nyilvános intézetben nevelik. Az ország lakói egymáshoz hasonlóak és nagyon erkölcsösek.

Stanislaus Lesczinszky, az elűzött lengyel király is írt utópiát „Dumocala“ szigetéről (1752).¹² Újra hajótörést élünk át, az utasok Dumocalára menekülnek; egy beszélgetésből megtudjuk az ország történetét és megismerjük berendezéseit.

1699-ben jelent meg az első németnyelvű mű, amely valóban utópiának mondható. Az ismeretlen szerzőtől származó „Ophir“ a hasonlónevű királyságról szól.¹³ Regényformája bizony elég gyatra: Ophir királyságát nagyon is aprólékosan írja le. Két részből áll: az elsőben a kulturális, oktatásügyi és orvosi intézményeket, a második részben pe-

¹¹ Rétif de la Bretonne: La découverte australe par un homme volant, ou le Dédale français. Dresden, 1784.

¹² Stanislaus Lesczinszky: Entretien d'un Européen avec un Insulaire du Royaume de Dumocala (Par Sa Majesté le Roi de Pologne) H. n. 1752.

¹³ „Der wohlleingerichtete Staat des bishero von vielen gesuchten, aber nicht gefundenen Königreichs Ophir.“ Anonym. Leipzig, 1699.

dig a hadsereg intézményét tárgyalja, mindkettőt nagyfokú naivitással.

Hasonló rosszul sikerült a Franciaországban, szerző neve nélkül megjelent: „Féliciens“ című utópia (1792),¹⁴ Száraz leírása Felicia törvényeinek és intézményeinek. Feliciának már számos kormányformája volt, de lakói egyiket sem találták megfelelőnek. Végül Adelstan király lépett a trónra és megvetette a jelenlegi „jótékony“ alkotmány alapjait. Ez az alkotmány monarchisztikus és a társadalom egyenlőségén alapszik. Mégis a lakosok két osztályát különbözteti meg: az uralkodókét és az alattvalókét. Ezek azután még korporációkra oszlanak. Minden korporáció egy bizonyos munkát köteles elvégezni. Felettük a Gubernatorium áll. A tanítás nyilvános és díjtalan. A lakosok nagyon vallásosak és főünnepüknek a Szent Szövetség Napját tartják. Sok mindent megtudunk (még életükről, a házasságról, válásról, halálról, szegény és árvaházakról, teljesen megismerjük a „legjobb állam“ berendezéseit és intézményeit. Maga a költő mondja erről az államról: „Háromszorosan boldog az a nép, amely ezt az alkotmányt országában megvalósítva látja!“¹⁵

Mint a jövőben lejátszódó utópiák első képviselőjét említettük Louis Sebastian Mercier „L'an 2440“ című művét (1771)¹⁶. Bevezetésében az 1770-ik évi Parist mutatja be. Egy este az író elalszik és mire felébred, 2440-et írnak. Hamarosan kísérője akad, akivel együtt bejárja a jövő Parisát; sétájuk közben az olvasó is megismerkedik a várossal s annak berendezéseivel. A XXV. század embere meg szeretné győzni az írot 700 éves felfogásának elvakultságáról, de ez védeni igyekszik századát. Miután azonban kísérője rámutat annak hibáira, ő is belátja az új eszmék helyességét és életrevalóságát. Az új berendezések megismerése után ismét elalszik és felébredve újra az 1770-ik évben találja magát.

¹⁴ „L'heureuse nation ou relations du gouvernement des Féliciens. Peuple souverainement libre sous l'empire absolu de ses loix.“ Anonym. Paris, Buisson. 1792.

¹⁵ „Die glückliche Nation oder der Staat von Felicien.“ Leipzig, VoB et Comp. 1794. II. k. 483. 1.

¹⁶ L. S. Mercier: L'an deux mille quatrecent-quarante. Réve, s'il en fut jamais. Amsterdam, Van Harrevelt. 1771.

Louis Sebastian Mercier nyomdokán halad az a névtelen francia mű, mely ugyancsak névtelenül, toldalékkal kibővítve, magyar nyelvű kéziratban „P r ó f é t z i a“ címen maradt fenn.¹⁷ A könyv francia eredetije ismeretlen.

A fordító a bevezető beszédben elmondja, hogy tizenégy esztendővel ezelőtt egy 36 esztendős francia elaludt és álmában csaknem 700 évig nem ébredt fel. Ez a francia már előbb is többször elmerengett, elgondolkozott az emberi társadalom hibái felett. Egyik nap aztán éppen merengés közben elfogta az álom és álmában emberboldogító eszméit megvalósulva látta. Szép álmából felébredve, papírra vetette látomását. Magyar fordítója csak egyes részeket fordított le, de viszont hozzáálmodott másokat. Mivel a francia nevét nem ismeri, találomra Péternek nevezi, kísérőjét pedig Jánosnak.

Péter kísérőjével elbeszélgetve megtudja, hogy a különféle szerzetes- és apácarendek már megszűntek. A szerzetesek „lassan-lassan megérzették a társaságnak gyönyörűségét,“ a családi élet szépségét, és ezért elhagyták rendjüket. Az apácák is megelégték a természetükkel ellentétes életmódot és a szerzetesekkel együtt családalapításra törekszenek. A papok kiváltságait megszüntették. Pénzt nem kapnak, mert jussuk az ég. Itáliában már nem pápa uralkodik, hanem császár, aki méltó a régi nagy Caesarokhoz. A papok bölcsek, felvilágosodottak, békességet, egyetértést hirdetnek. A szent emberek nem rejtőznek el, életük nyilvánvaló mindenki előtt. Istennek az emberek szolgálatával és megsegítésével akarnak kedveskedni. Alázatosak, szerények. A papok nem nézik a pénzt, a prelátus jövedelmét a szegények közt osztja szét.

Péter és János beszélgetés közben betérnek egy kávéházba és ott újságot olvasnak. Az újságokból tudjuk meg, hogy a római püspök, régebben pápa, meglátogatta az olasz királyt és megáldotta, azonkívül egy új erkölcsi törvénykönyvet szerkeszt. Nápolyban a templomok kincsét a szegények segítésére és csatorna építésére fordítják. Madridban eltiltották az inkvizíciót felállító Dominikus nevének hasz-

¹⁷ „Prófétzia, mellyet látott álom közben egy Frantzia ezelőtt Tizennégy Esztendőkkel, Magyar nyelvre fordítottatott 1782-dik Eszt. Februáriusában.“ A Magy. Nemzeti Múzeum kézirtattárában.

nálatát, II. Fülöp nevét pedig törölték a királyok sorából. Parisban a hugenottákat kiüldöző XIV. Lajos képe pellen-
gérre kerül. Pozsonyban az országgyűlésen elhatározzák,
hogy ezentúl minden magyar király, II. József iránti tisz-
teletből felveszi a József nevet. Budán a haza szolgálatában
kifáradtak számára jutalomházat létesítenek. — Ez utóbbi
három hírt a toldalékból tudjuk meg, mely a fordító eredeti
alkotása.

A francia ezután felébred. Boldog, hogy legalább álma-
ban láthatta, amit oly sokan ébren szeretnének látni.

A francia ideológia hatása alatt írott mű nem tekinthető
igazi utópiának. Tulajdonképen erős kritikát gyakorol a
papok, szerzetesek és apácák élete felett. Utópiája mind-
össze abból áll, hogy ezek életét változtatja meg, de az
alkotmány formájáról, az emberi együttélés rendezéséről
semmit sem hallunk. Magyar szempontból érdekes két utolsó
híre, melyekben álmolását Magyarországra is kiterjeszti.

A regényességre való hajlam erősen elnyomja az utó-
pisztikus tartalmat M o r e l l y „Naufrage des isles flottan-
tes“ című művében.¹⁸ A könyv hősköltelemény. Meséje a világ-
tengertől körülvelt ország nagyon boldog lakóiról szól. Hőse
Zünzemin király, aki beutazza országát. Ütközben egy szom-
szédos nép elrabolja, de szerencsésen megmenekül és haza
érkezik. Közben megismerjük a boldog ország lakóit, intéz-
ményeit és törvényeit. Az ország földje nagyon termékeny,
szorgalmas művelésével a lakosok gazdagságra tettek szert.
A nép erkölcsös, emberei egymással a munkában szinte ver-
senyre kelnek. Magántulajdon nincs. Ezer-ezer ember kö-
zös földet kap, azt együtt művelik meg. Ha éppen a me-
zőgazdaságban nem akad munka, úgy mindenki ipari
munkát végez. A házasság intézménye ismeretlen. A két nem
tagjai kedvük szerint kelhetnek egybe és ugyancsak kedvük
szerint válhatnak el egymástól. A gyermekeket az állam
nevelteti. A földművelésen kívül minden gyerek egy-egy
háziipart is tanul. Az állam élén a király áll. Alattvalóit
erényben és bölcseségben messze túlszárnyalja, mégis úgy
szereti őket, mint saját gyermekeit.

¹⁸ Morelly: Naufrage des isles flottantes ou Basiliade du célèbre
Bilpai. Poème héroïque. Traduit de l'Indien. Messina, 1753.

Morelly tud az ország keletkezéséről is. A Természet istennője és leánya: az Igazság szörnyű természeti katasztrofával elszakították egykor a szigetet a kontinenstől, büntetésül azért, mert népe tanításaikat nem hallgatta meg. Csak két ember, egy testvérpár maradt életben és ezek lettek a természetnek és az igazságnak engedelmeskedő, új nép őseivé. Az Igazság egy óriási piramist állít fel az országában, melynek négy oldalába a törvényeket és az állam alapvető eszméit vésik.

E törvényeket és eszméket Morelly 1755-ben, második könyvében, a „Code de la nature“-ben foglalta össze.¹⁹ Az ember eredetileg se nem jó, se nem rossz; rosszá csak a viszonyok és az életet szabályozó intézmények hatása alatt válik. Míg életfenntartási ösztöne megelégszik a természettől rendelkezésre álló eszközökkel, nem rossz, míhelyt azonban erőszakkal tör utat magának, gonosszá lesz. Ezért oly intézkedéseket kell életbeléptetni, melyek ezt megakadályozzák. A legtöbb gonoszságnak a kapzsiság a rugója. Ennek ellenszere a vagyonközösség. Ez az egyetlen helyes állapot, amint ez abból is kitetszik, hogy Isten is mindent egyszerre és egységesen adott át az embereknek és hogy eredetileg minden népnél gyakorlatban volt a vagyonközösség. Az igazi erkölcsnek a boldogság utáni törekvésen kell alapulnia. Mindenki boldog szeretne lenni, de célját senki sem tudja egyedül elérni, hanem csak embertársai segítségével.

Morelly filozófiájának ez alapvető gondolatai után az egyes itörvények tárgyalása következik. Először a három alaptörvényről van szó. Ezek szerint: 1. Senkinek sem lehet magánvagyon. — 2. Mindenki az államé és az összeség tartja el és foglalkoztatja. — 3. Mindenki köteles erejéhez képest az általános jólét érdekében közreműködni. — E három törvényt követik azután a gazdasági, agrár, az alkotmányformát meghatározó közigazgatási, házassági, közoktatási és büntetőtörvények. Mindezek a jövő állam berendezését teljesen megszabják. — A könyvnek kezdetben nem sok sikere volt. A francia forradalomban azonban a kommunista csoportok „bibliája“ lett (Babeuf). A XIX-ik században valamennyi radikális szocialista irány belőle merített.

¹⁹ Morelly: Code de la nature ou le véritable esprit de tout temps-négligé ou méconnu. Amsterdam, 1755.

A „Code de la nature“-rel Morelly elhagyta a regény területét. A regény helyébe a racionális állami és társadalmi konstrukció lépett. A regényformával való teljes szakítást jelent Johann Gottlieb Fichte műve: „Der geschlossene Handelsstaat.“²⁰ Az utópia végleg elhagyja a szórakoztató költészet területét, szakít a fantázia államával és észszerű államot igyekszik alkotni. A „Der geschlossene Handelstaat“ már ilyen észszerű állam.

Johann Gottlieb Fichte von Struensee miniszterhez írott ajánlásában munkájának céljáról is nyilatkozik, szerinte az csak iskolájának szolgált gyakorlatul, de a „gazdasági világban siker nélkül fog maradni.“²¹ Ezt azonban csak szerénységből állíthatta. Műve annyira telve van az elhangzandó, praktikus ellenvetésekre adandó válaszokkal, hogy bizonyosan lehetségesnek és szükségesnek is tartotta megvalósítását. Természetesen tudta, hogy az emberiség csak lassan közeledhet az észszerű állam realizálásához.

Bevezetésképpen az állam és az emberi tevékenység céljával foglalkozik. Szerinte az állam célja: „Mindenkinek először a sajátját megadni, tulajdonába behelyezni s aztán abban meg is védeni“,²² Az emberi tevékenység célja pedig a lehető legkényesebb élet elérése. „Miután ezt mindenki mint ember követeli és senki sem inkább vagy kevésbé ember a másiknál, mindenki egyenlő jogokat érdemel.“²³ Ezért az államnak az élet minden javát egyenlően kell alattvalói közt felosztania. Fichte ezt a következő szervezettel véli elérhetőnek.

Az államnak négy főrendje van: a termelők, az iparosok, a kereskedők és a hivatalnokok és katonák rendje. Minden egyes rend tevékenysége monopóliumszerű. Miután azonban az iparnak ősterményekre, a termelőknek pedig ipari készítményekre van szükségük, az átvétel tekintetében szerződést kötnek egymással. A cserét a harmadik főrend, a

²⁰ J. G. Fichte: Der geschlossene Handelsstaat. Ein philosophischer Entwurf, als Anhang zur Rechtslehre und Probe einer künftigen zu liefernden Politik. Wien, 1800.

²¹ Id. mű. XI. 1.

²² U. o. 10. 1.

²³ U. o. 15. 1.

kereskedők intézik. Az egyes főrendeken belül vannak a rendek, mint pl. a földművelők, állattenyésztők, vagy a cipészek, élelmiszerkereskedők rendje. Ezek saját körükben, szintén monopóliumot élveznek és áruikat vagy terményeiket egymással külön szerződések szabályai szerint cserélik ki. A kormány tagjaiból, a hivatalnokokból és a katonákból alakul az államtól eltartott, negyedik rend.

Az állam határozza meg az előállítandó tárgyak mennyiségét és a kereskedők főrendjének közvetítésével adja. át a megrendeléseket az egyes rendeknek. Ennek a berendezésnek az az előnye, hogy a kereskedőnek nem kell félnie árúja megmaradásától, de a termelők is biztosra vehetik, hogy árujukat eladhatják, viszont új árut is kaphatnak. Az árat gabonában állapítják meg, a szerint, hogy mennyi gabona fogyott el az előállítási idő alatt.

Mindez azonban csak az államon belül áll. Ezért „a külföldiekkel való bárminemű közlekedést el kell tiltani és lehetetlenné kell tenni.”²⁴ Kivételt csak a tudósok és művészek tanulmányutai jelenthetnek. Természetesen kezdetben szükséges egyes nyersanyagok és készítmények behozatala, de ez lassanként kiküszöbölhető és így a teljes autarkia, a „zárt kereskedő állam” elérhető.

Fichte nem a boldogságot hajhássza, csupán az embert és az embernek az élethez való jogát akarja elismertetni. Gyönyörűen fejezi ki ezt a gondolatot könyvének első részében:

— „Az ember dolgozzék, de nem úgy, mint a terhe alatt álomba merülő és az elfogyott erő szükséges felfrissítése után ugyanazon teher hordására ösztökélt igás állat. Félelem nélkül, kedvvel és örömmel dolgozzék és maradjon ideje, hogy szellemét és szemét az égre irányítsa, melynek szemléletére alkottatott. Ez az ő joga, ha már egyszer embernek teremtett.”²⁵

Fichte művének hiánya a hatalom túlságosan nagy szerepe és a kormányforma tárgyalásának teljes mellőzése. Ezzel szemben áll tervének szépsége és eszméinek igazsága.

²⁴ U. o. 167. 1.

²⁵ U. o. 21. 1.

IV.

A XIX. és XX. század.

A XIX. század irányító eszméi. — Technikai haladás. — Szociális kérdés. — R. Owen, Saint Simon, Ch. Fourier és K. Marx utópizmusa. — Nagyváthy János. — E. Cabet. — E. Bellamy, W. Morris. — Th. Hertzka. — A XX. század utópiái. — H. G. Wells. — Moeller van den Bruck, Othmar Spann. — A műfaj hanyatlása a jelenben.

A XIX. századot főképen két eszme irányítja. Az egyik az a hit, hogy a technika mindenáron való tökéletesítése és továbbfejlesztése az emberiségre áldásos, a másik a szociális kérdés.

A XIX. századot a technika századának szokták nevezni és jogosan. Azelőtt is ismertek gépeket, de csak a XIX. században hatoltak be a mezőgazdaságba, az iparba, a házimunkába és szárnyalták túl az emberi munkát erőben, gyorsaságban és pontosságban. Egyes találmányok, az egyéni türelem vagy egy-egy szerencsés gondolat eredményei, azelőtt is akadtak. A XIX. század találmányai azonban anár nem a véletlen és a szerencse szüleményei, hanem az embernek a természet fölött tervszerűen, az exakt tudomány fegyvereivel kivívott diadalai. Technikája már nem a hasznos dolgok összesége, hanem rendszer. Az életnek szinte minden oldala most már elsősorban technikai problémát jelent, melynek megoldását keresik és meg is találják. A realiztikus XIX. század legjobb erőit a technika szolgálatába állította. A technikában vélte megtalálni művét, értelmét, dicsőségét és üdvét. A XIX. század haladásakarátának és hitének a technika szolgáltatott tárgyat és elismerést. Tervszerűen, állandóan, feltartóztathatatlanul haladt találmányról találmányra és ami talán ma még merész álomnak tetszett, másnapra már valósággá vált.

Természetesen az utópia is megérezte a technika diadalának hatását. A XIX. és XX. század utópiái lépten-nyomon szolgálatukba állítják a technika vívmányait, sőt egyesek kizárólag a technikai haladás jövőjének képei. Az élet problémáit: a testi egészséget, a lelki boldogságot, a bölcseséget, a képzettséget, sőt az erényességet is technikai úton akarják megoldani. Tervük azonban csak alig-alig sikerül. Legtöbbnyire csak a kényelmet, vagy más könnyebben elérhető célt szolgáltatnak.

A XIX. század másik vezérlő elve a szociális kérdés. A kapitalisztikus gazdasági rendszer alapján megváltoztatta a társadalmat. A társadalom addigi rendi szervezete felbomlik. A parasztok elvesztik földjeiket, a kézimunkások munkájukat. Új társadalmi osztályok létesülnek, pl. az ipari munkásoké. A régi rend helyébe új rend lép, nem a polgárság, hanem a proletariátus. Liberális, szociálistikus, kommunisztikus utópiák keresik az új problémák megoldását. Az utópia gondolata a XIX. században összekapcsolódik a szocialista mozgalom tudományos kutatásával. Az utópia szociálistikus rendszerré, viszont a szociálistikus rendszer utópiává válik.

Robert Owen a „New Views of society“-ben az emberi munka és a gyárrendszer elméletét építi fel és közben a New-Lanarck-i szövődében valóságos utópiát alapít. S a i n t - S i m o n szociológiai tanulmányait szintén az emberiség¹ jövőjének terve vezeti. Fourier is valóságos utópista. Az emberi ösztönök pszichológiája alapján alakítja át a társadalmi rendszert. Az új rendszer mindenkinek a kívánt boldogságot hozza meg. A szükséges munkát nem kötelességérzetből végzik, hanem hajlamból, önként. Az 1200—1500 személyenként „phalanxokban“ lakó emberek a szabad választással, változatossággal és versennyel édesített munkát játékszerűen végzik, és mégis sokkal jobb viszonyok közt élnek, mint korunk lakói. Marx és a marxisták is felhasználják az utópiát. Bármennyire is tagadják, az ő munkáikban is fellelhető az utópia iránti hajlam.

A szocialista tanok hatása alatt írta meg utópiáját a magyar Nagyváthy János. Az 1815—18. között írt, de 1900-as évszámot viselő könyv „A tizen-kilencedik században élt igaz magyar hazafinak örömórái“ címet viseli.¹

Szerzője az őszi tájat szemlélve úgy találja, hogy a „Nagy Világ Alkotmánya, az Egyenlőség-mértéke megtartásán áll“ és úgy véli, hogy az emberi társadalomnak is az egyenlőségen kell felépülnie. Ha a folyók, a levegő és a

¹ Nagyváthy János: A tizen-kilencedik században élt igaz magyar hazafinak örömórái. H. n. 1815—18.

tűz elvesztik az egyenlőség mértékét, szörnyű pusztítást okoznak. Az emberi társadalom egyenlőség nélkül szintén a félelem és irtózás háborgó tengerévé válik. Elbeszéli az író, miképpen keletkezett a mostani egyenetlenség és hogy most a magyar nemesség, a társadalmi szerződés igaz értelmezését felfogva, lemondott jogairól. Boldogság tölti el az írókat és háza előtt elpihenve, elérzékenyülten nézi volt jobbágyait, mostani „Munkasegítő Társait“, akik nemcsak ellátják öregségére, hanem még vigyáznak is rá. Hálát ad az Istennek, hogy földesúrnak teremtette és hogy így jót tehet embertársaival, javait átengedheti nekik. Úgy látja, hogy az egyenlőség csak akkor maradhat fenn, ha a papság enged a haza kívánságainak és lemond nagy jövedelmeiről. — A nemességnek a törvényekben előírt szolgálatokat el kell végeznie. Megélhetését a kereskedelemben keresse és ne tartsa szégyennek az avval való foglalkozást. Az idegent szeressék, mert az országnak csak hasznára van. Az ország boldogságának megmaradása érdekében szükséges „az Értelmes Jó Hazafiaknak nevelése az Oskolákban.“ A szerencsétlenek, kárvallottak szenvedéseit kórházak és elmeegógyintézetek felállításával! enyhítsék.

Nagyváthy János az egyenlőség eszméjéből indul ki, megvalósításával véli az ország problémáit megoldani. Kár, hogy könyve az állam intézményeinek tárgyalására nem terjeszkedik ki és nem mutatja be eszméit a valóságban, hanem csak az irányelveket ismerteti. Így könyve nem üti meg az igazi utópia mértékét.

Franciaországban jelenik meg a kor két vezető eszméjét, a technikát és a szocializmust egyesítő utópia; E ti enne Cabet munkája: „Voyage en Icarie“ (1840),² mely oly nagyon jellemzi a XIX. századot.

A mű három részre oszlik. Az első részben W. Carisdall angol lord Ikariába utazik. Négy havi utazás után Camerisbe érkezik, hol az ikariai konzulnál bizonyos eltartását fedező összeg megfizetése után megkapja a beutazási engedélyt. Postagözsszel utazik tovább Ikariába, hol megismer-

² Etienne Cabet: Voyage en Icarie. Roman philosophique et social. Paris, 1840.

kedik Dinaise-zal, beleszeret és feleségül veszi. Közvetlenül az esküvő után azonban Dinaise lezuhan egy lépcsőről és holtan terül el a földön. Carisdall, magánkívül a fájdalomtól visszatér Európába. De Dinaise nem halt meg, meggyógyul és férje után utazik.

E szerelmi történet meséjét állandóan megszakítja az ország leírása. Hol a lord tapasztalataiból, hol ikariai barátainak elbeszéléséből, vagy barátjának, egy francia festőnek testvéréhez írott leveleiből értesülünk az ország intézményeiről.

Az ország rendkívül termékeny, a mezőgazdaság fejlett, úgy hogy évente többször aratnak. A nagyszerű kertépítőművészet a természetet valóságos paradicsommá változtatta. Az utcákról eltűnt a por, a lárma, sőt még a szagok is. A közlekedést kétemeletes omnibuszok, vasutak, repülőgépek, gőzhajók és tengeralattjárók bonyolítják le. A főváros minden része más-más stílusban épült. A higienia követelményeit a lehető legszigorúbban betartják. Az orvosi tudomány az összes betegségeket száműzte. A lakosság meghatározott, de azért elég változatos módon öltözködik. A luxus, a kényelem mindenki számára hozzáférhető.

Ennek a nagy jólétnek keletkezését a könyv második részéből ismerjük meg. Az idegenek részére tartott előadásból értesülünk Ikária történetéről. Ikáriában kezdetben ugyanolyan gazdasági rend uralkodott, mint Európában. A nyomasztó helyzet, amelybe az ország ez állapot által jutott, véres forradalmat idézett elő. Diktátort választottak és ez új alkotmányt adott az országnak. Ez az alkotmány a kommunizmuson alapszik. A kommunizmus helyességét, megvalósításának fontosságát Cabet egyes nagy filozófusok tanításával igyekszik bizonyítani.

A mű harmadik része egészen független a könyv meséjétől. Kérdésekben és feleletekben a kommunizmus tanításait tartalmazza. Röviden összefoglalja a kommunizmus mellett szóló érveket és a kommunizmus tanításait. A vezérelv: minden ember egyenlő jogokkal bír, mert a természet az ő adományait mindenkinek egyformán juttatja. A jelenlegi organizáció, amely szegényeket és gazdagokat ismer, elhibázott. A hiba a vagyonkülönbségben rejlik, ezért kell az egyenlő-

séget és a vagyonközösséget levezetni. A vagyonközösség mindenki számára egyenlő jogokat és egyenlő köteleességeket jelent. Minden a nép érdekét szolgálja. Mindenki naponta bizonyos számú órát tartozik dolgozni. Ezzel szemben joga van a termelésből szükséglete szerinti részt követelni.

Cabet „Ikáriai utazás“-a természetesen elsősorban a szocialista és kommunista mozgalmakban jutott fontos szerephez. De mint utópia is rendkívül fontos, mert egymagában egyesíti a XIX. század utópiáinak összes jellegzetességeit. Az utópia ebben a korban hanyatlásnak indul. Tartalmát magasabb értelmétől megfosztott, technikai képek töltik ki. Stilisztikai szempontból a XVIII. században kezdődő fejlődési irány útjában marad, de silány eredménnyel. A korkritikai irányzat továbbra is uralkodik, különösen ott, ahol az utópia valamilyen politikai irány propagandájául szolgál. A kriticista regény szórakoztató, szerelmi epizódokban bővelkedő útiolvasmányá süllyed.

A műfaj e hanyatlását Edward Bellamy 1888-ban megjelent könyve is mutatja: „Looking Backward 2000“ (Visszatekintés a 2000.-ik évből).³ Valójában nem vissza, hanem előre tekint. A könyv főhőse egy bostoni fiatalember, Julius West, aki csak akkor tud elaludni, ha orvosa hipnotizálja. 1887 május 30-án szintén így alszik el, de mikor felébred, a naptár már a 2000.-ik évet mutatja. Házigazdája, aki őt megtalálja és az életbe visszatéríti, Dr. Leete, elmagyarázza az új kor államának berendezéseit.

Az egész tőke a kormány kezében van, minden az államé. A lakosok élete három korszakra különül. 21 éves koráig mindenki tanul, azután huszonnégy évig közmunkát végez, 45 éves korától pedig szabadon rendelkezik idejével, és azt szórakozással vagy továbbképzéssel töltheti el. A munka korában levők munkáshadseregeket alkotnak. Már fiatal korában mindenkit megvizsgálnak képességei felől, később azután a képességeinek (megfelelő munkát bízzák rá. Az év végén mindenki bizonyos, szükségleteinek megfelelő összegre kiállított bevásárlási kártyát kap, melynek ellenében az állami áruházakban szükségleteit kielégítheti.

³ Edward Bellamy: Looking Backward. 2000—1887. H. n. 1888.

Vásárlási egység a dollár. A bevásárlás összegét a kártyán megjelölik. Pénz nincs. A törvényszéknek csak ritkán akad dolga, mert a legtöbb gonosztettet, mint az atavizmus egy esetét, kórházban kezelik. Az asszonyok ugyanúgy dolgoznak, mint a férfiak.

A könyv főhőse beleszeret házigazdája leányába, egykori menyasszonya unokájába. De mielőtt még az eljegyzés megtörténne, újból elalszik, és mikor felébred, a naptár 1887 május 31-ét mutatja. A 2000. év egész történetét tehát csak álmodta.

A mű megjelenésekor nagy feltűnést keltett. Előadások, tudományos munkák bírálták, tárgyalták és mérlegelték eshetőségeit. Számos munka jelent meg államregény formájában Bellamy gondolatmenetét továbbfűzve. Viszont számos munka cselekményét ugyan a XXI. századba helyezte, de hősenek — Bellamyéval ellentétben — az új korban rengeteg csalódást, kiábrándulást kell elszenvednie. *William Morris* könyve „News from nowhere“ (1892)⁴ a legjelentősebb Bellamy utánzóik között.

Egy egyesületből, hol éppen a jövő államáról beszélgettek, hazatérve, a könyv hőse elalszik és különös álmot lát. Álmából két évszázad múlva ébred fel. Mindent megváltóztottan talál. Ismeretséget köt egy fiatalemberrel, majd egy aggastyánnal. Ez utóbbi elmeséli az új világ keletkezését és megismerteti az új állam berendezésével. Mindenütt kommunizmus van. Mindenki mindent ingyen kap és ad. Kormány nincs, mert a lakosság egyenlősége ezt feleslegessé teszi. Büntető törvények és törvényszékek sincsenek, mert ahol mindenki megkapja azt, amire szüksége van, ott megszűnnek a gonosztettek. A politika szintén ismeretlen. Az emberek mind vidámak, örömmel és — habár a munka nem kötelező — szorgalmasan dolgoznak. A házasságot nem törvények szabályozzák, a családot nem az erőszak tartja össze, hanem a szeretet és egymás megbecsülése.

Miután az író megismertetett az új állammal, hőse felébred.

Morris mellett még egy, a múlt század végén megjelent

⁴ William Morris: News from nowhere. London, 1892.

művet kell megemlítenünk. A regény a „Freiland“ (1890) címet viseli, szerzője pedig a magyar származású Theodor Hertzka.⁵

A Nemzetközi Szabad Egyesület az újságokban felhívást intéz a nagyközönséghez és bejelenti, hogy eddig szabad, termékeny földön új államot akar létesíteni. A felhívás nagy izgalmat kelt és nagyon sok résztvevő jelentkezik. A település helyéül az afrikai Kéniát jelölik meg és egyelőre expedíciót küldenek felkutatására. Az expedícióvezető naplójából megismerjük Kénia meghódításának történetét. Különbféle kalandok után a társaság eléri Kéniát, hol mindjárt megkezdik a gyarmatosítás munkálatait. Megállapítják Edental városát, az országot pedig elnevezik „Freilandnak“, „Szabad földnek“.

Az utópia második részében a munka megszervezéséről és az ország alkotmányáról hallunk egyet-mást. Az alapvető elvek itt a következők: föld és termelésközösség; a munkatelepek támogatása; a közügyek közös intézése; a munkásoknak rész jut a jövedelemből, ez a munkateljesítmény szerint kerül szétosztásra.

A könyv harmadik része Freiland fennállásának 25. évében játszódik. Az eseményeket Carlo Falieri herceg leveleiből ismerjük meg. Ezek leírják Freiland berendezését és mindennapi életét. Abesszínia háborút indít Anglia, Franciaország és Olaszország ellen, Freiland közbelép és legyőzi Abesszíniát. A győzelem hatása alatt, mint ezt a könyv negyedik részéből megtudjuk, minden állam be akarja vezetni a Freiland-i alkotmányt. Világkongresszust hívnak össze Edentalba, ahol ez állami rend főkérdéseit megvitatják.

A világháború vihara az utópisztikus irodalmat rombadöntötte. A XX. század kezdetén még megjelent néhány ilyen irányú könyv.⁶ Ezek abból a feltevésből kiindulva, hogy az ember jó, idillikus természeti állapotokat ábrázolnak, mint a legnagyobb és egyszersmind el is érhető boldogságot. Ké-

⁵ Theodor Hertzka: Freiland Ein soziales Zukunftsbild. Leipzig, Dunker et Humblot, 1890.

⁶ Fr. Fürst Wrede: Politeia (1926); C. Sternheim: Európa (1919); A. Petzold: Sevarinda (1923); Gerhart Hauptmann: Die Insel der grófién Mutter (1924); Max Brod: Das grofie Wagnis (1919).

sőbb azonban, a gazdasági és a szellemi válság beálltával az utópiák elhallgatnak. Az utópia mindig örök bajokat akar megszüntetni, örök időkre, nem pedig akut, időleges válságot, amilyenbe Európa a világháború után lelkiileg és gazdaságilag került.

De azért az utópisztikus gondolat mégsem marad követők nélkül. Fejlődése két irányban halad. Az első a XVIII. és XIX. század regényformáját követve H. G. Wellsben csúcsosodik ki, a másik, egyszersmind az értékesebb irány újra a politikai akarat szolgálatába állítja az utópiát. Ez utóbbi irányt különösen a németek művelik.

Herbert Georg Wells több utópisztikus regényt írt. Közülük a legismertebb: „Men like Gods“ (Emberistenek) (1923).⁷

Mr. Barnstaple szerkesztő kis autójával Oxford felé robog. Egy kanyarulat előtt két hatalmas autó előzi meg. Mikor, közvetlenül utánuk, ő is befordul, már sehohsem látja őket. Lassít, autója forogni kezd, majd úgy érzi, hogy jobbra vetik. A kocsis megáll: Barnstaple idegen vidéken találja magát. Egy oszlopcsarnok előtt csodálatos állatokat lát, a háttérben hóval borított hegyek ragadják meg figyelmét. Találkozik az előtte befordult autó utasaival, majd megjelennek a teljesen meztelen, nagyon szép, angolul beszélő bennszülöttek. Kiderül, hogy más bolygóra került.

A földlakókat Utópia központi tudományos intézetébe vezetik és ott egyrészt kikérdezik őket a föld életéről, másrészt elmagyarázzák nekik az utópisztikus világ berendezéseit.

Kb. 3000 évvel ezelőtt Utópiában ugyanazok az állapotok uralkodtak, mint ama a földön. A civilizáció virágzó korszaka után szörnyű háború tört ki és rettenetes gazdasági nyomorúságot hozott magával. A két milliárd utópiai közül csak néhány szerencselovagnak volt betevő falatja, a többiek nyomorban sínylődtek. A szükség kényszere alatt gondolkozás módjuk megváltozik és új, a gazdasági verseny helyett a teremtő munkateljesítmény eszméjét hirdető tan születik meg. Ez a tan csak lassan terjed, kb. 500 évnek kell

⁷ H. G. Wells: Men like Gods. London, 1923.

eltelnie, míg győzedelmeskedhetik és megalakulhat Utópiában az új, „tudományos állam“.

Felépítésének három jellegzetes sajátága teszi tudományos állammá: 1. A társadalom életét minden megnyilvánulásában tudományos vizsgálat tárgyává tették, és kutatásaik eredménye szerint célszerűen rendezték. 2. Az alattvalók szellemi színvonala a rendszeres, tudományos nevelés folytán igen magas fokú. — 3. Az állam élén tudósok állanak.

Utópiában a politikát nem ismerik. Külpolitikára nincs szükségük, mert az egész bolygó egyetlen állam, a belpolitikát pedig az alattvalók érettsége teszi feleslegessé. Magánvagyon csak „egészen személyes dolgokban“ megengedett. Mindenütt máshol elvetették. Pénz nincs. Mindenki munkateljesítménye szerint élvez hitelt és szükségleteit ilyen (módon fedezheti. A gyermekeknek születésükkor 25 éves korukig összes szükségleteiket fedező hitelt nyújtanak. A munka mindenkinek morális kötelessége. A születések számát szabályozták és így az egész bolygó lakossága mindössze 150.000.000 ember. Ennyinek megélhetése könnyen biztosítható, annál is inkább, mert a technika nagyot haladt Utópiában. A kártékony állatokat és növényeket mind kipusztították. A házasság intézményét ismerik ugyan, de könnyen felbontható. A szerelmi életbe erélyesen avatkozik bele az állam, ennek következménye, hogy az utópiaiak gyönyörű emberpéldányok. Az újszülöttet elveszik szüleitől és közös, kiváló nevelésben részesítik. Az emberek boldogok és örömmel dolgoznak. Mikor Mr. Barnstaple egy reggel kilép az utcára és az egyik csinos, barna fiúnak „Jó reggelt“ kíván, az csodálkozva kérdi: — „miért ne lenne a reggel jó?“

A földlakók a hozzájuk tapadt földi porral megfertőzték Utópia tiszta, bacillusmentes levegőjét. Elkülönytik őket. A földlakók a fertőzést Utópia meghódítására akarják felhasználni. Mr. Barnstaple azonban elárulja tervüket. Visszaküldik őket a földre, ugyanazon a módon, ahogyan elhozták őket.

Az utópiának egyik főkövetelménye, hogy ne váljék nevetségessé. Ha azzá lesz, nem vehetjük komolyan gondolatait, célt téveszt, nem tudunk hinni ideáljának megvalósulásában. Wells ebbe a hibába esik. Bármilyen szép és

kedves az egész történet, bármilyen ügyesen képzeletvilágot utópisztikus világot, sok minden komikussá teszi és ezáltal műve elveszti utópisztikus értékét, egyszerű fantasztikus regényé válik.

Sokkal komolyabb és értékesebb a Wells követte irányánál a másik irány, melynek művelői a németek közül kerültek ki: Moeller van den Bruck és Othmar Spann a legjelentősebbek. Mindketten szigorú korszakkritikát gyakorolnak, majd új politikai szempont felvetésével igyekeznek utópisztikus céljuk felé.

Moeller van den Bruck műve, „Das dritte Reich“ (1923), a politikai pártok bírálatát tartalmazza egy harmadik, — tehát sem baloldali, sem jobboldali — szempontból, és megállapítja ennek a harmadik pártnak, a harmadik birodalomnak alapelveit.

A Heinrich von Gleichenhez címzett és könyve célját meghatározó előszó után rendre bírálja a revolúciós, szocialista, liberális, demokratikus, proletár, reakciós és konzervatív pártokat. Majd rátér az általa elképzelt, minden más párt felett álló harmadik párt és az annak elgondolásain felépülő harmadik birodalom tárgyalására. Ez a párt azoké, akik Németországot a német nép számára akarják megmenteni, „Németországot Németország kedvéért megtartani“. Mindenekfelett nacionalista.

Othmar Spann könyve: „Der wahre Staat“ (1921)“ három nagy részre oszlik. Az első, előkészítő rész az individualizmus és az univerzalizmus tanításait, a második, „kutató“ rész a kor eszmeáramlatainak kritikáját tartalmazza, a harmadik, „építő“ rész, a tulajdonképeni utópia.

Spann alaptalanítása az univerzalizmus, vagyis szerinte „az elsődleges, eredeti realitás, melyből minden levezethető, nem az individuum, hanem az egész, a társadalom.“⁹ Az univerzalizmus politikai alaptörvényei:¹⁰

1. Szerves egyenlőség, azaz a) a társadalom részei-

⁸ Othmar Spann: Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft. Leipzig, 1921.

⁹ 3. kiad. Jena, Fischer. 1931. 23. l.

¹⁰ U. o. 151—152. l.

nek egyenlőtlensége, *b)* a társadalom részeinek fontossága a cél elérése szempontjából, *c)* a teljesítmény szerinti egyenlőség.

2. *Hierarchikus értékkülönbség*, azaz a részek érték szerinti egyenlőtlensége. („A szent értékesebb, mint a bűnöző.“)

3. A társadalom részei nem egyedülálló, egyes emberek, hanem közösségek. Az egyed csak a társadalomba való beilleszkedés által juthat existenciához. Ezért az egyén és az egész között a közösség közvetítése nélkül semmiféle kapcsolat nem állhat fenn.

A társadalom igazi részei a rendek. Ezek kétfélék: politikaiak vagy gazdaságiak. A rend szövetkezetszerű és a következő alaptulajdonságok jellemzik: belső autonómiája van, de kifelé alá- vagy fölérendeltségi viszonyban áll a többi renddel. Egymással gazdasági kapcsolatban csak rendek állhatnak, egyének sohasem. A rendbe való beilleszkedés célja az individualista verseny megszüntetése. A rend nem centralizációt, hanem ellenkezőleg decentralizációt jelent. Az uralom ia rendek viszonyában nem alulról felfelé, hanem ellenkezőleg felülről lefelé hat. Forma szerint van magánvagyon is, de a közhasznú gazdálkodás kényszere folytán ez a közvagyonhoz válik hasonlóvá. Az egyes rendek szerződések útján érintkeznek egymással.

A rendek összességét a rendi gyűlés képviseli. Ez gazdasági téren a legmagasabb szerv, az államban pedig egyike a legnagyobb jelentőségű intézményeknek, amennyiben a gazdaság, közigazgatás és adóügy szabályozása tőle függ. A politikai értelemben vett állam rendelkezési körében tulajdonképpen csak a külpolitika, a vallás- és közoktatásügy, az igazságügy és honvédelem marad.

A rendnek, politikai jelentősége is lehet és pedig az államban elfoglalt helye szerint, ahogyan ez pl. a középkorban a lovagrendnek volt. A rendeknek bizonyos értékük van és aszerint helyezkednek el az államban, összeségük így értékpiramist alkot. A legjobb államban a legértékesebb rend kerül a piramis csúcsára.

Hogy melyik a legértékesebb rend és hogy ki és mi

határozza meg értékét, Spann nem állapítja meg. Könyvének másik hiánya, hogy nem foglalkozik a rendi államnak a külfölddel szemben elfoglalt álláspontjával. De ez a két hiány nem kisebbítheti az egész műnek nagyszerű benyomását.

Othmar Spann kizárólag a német nép számára képzelte el legjobb államát és az is csak abban az esetben valósíthatja meg, ha gyökeres lelki változáson megy át. Az új szellem új életet fog teremteni, viszont ez az élet meg fogja erősíteni az új szellemet és eredményeiben ki fogja építeni.

V.

Az utópia keletkezése, célja és hatása.

Utópista és utópia. — Hibafelismerés. — Hibaforrás. — Új társadalmi rend tervezete. — Az eszmék elterjesztése. — Az utópia célja. — Megvalósítási kísérletek. — Az utópia hatása.

A társadalmi rend milyensége életbevágóan fontos az emberre. Hibái, tökéletlenségei arra kényszerítik, hogy foglalkozzék velük és kiküszöbölésükre igyekezzen. Vannak, akik a hibákat felismerik, s koruk társadalmi rendjén változtatni akarnak, úgy hogy megjavítására ideális tervet, utópiát alkotnak, ezek az utópisták. Tervük „lehetetlenségének“ tudata, vagy az a kifogás, hogy eddig is így folyt az élet és nem lesz soha más, nem riasztja vissza őket, ellenkezőleg, serkentően hat, mert követeléseik jogosságáról meg vannak győződve.

Az utópisták tehát az emberek együttlétét akarják rendezni. Valamennyien megegyeznek abban, hogy mindenkéltől a kardinális hibát, vagy hibákat kell felismerni és megszüntetni. A kardinális hiba, egyszersmind a megoldás felismerése intuitív módon történik; a felismerés csak egyes kiválasztottak kegye. A felismeréshez nem logikai művelet, hanem felfedezés útján jutnak el. Nem az új elvek az elsődlegesek, ellenkezőleg, a meglévő körülmények vezetnek az új elvekhez. Az utópista semmit nem akar a természetre ráerőszakolni: csak a többieknél tisztábban látja a reális valóságot, melyet tervével mások számára is a felismerés

fényébe állít. Nem akarja a természetet emberi akarattal megmásítani, legyűzni, csak természetellenes organizmusától igyekszik megszabadítani. Olyanná akarja a természetet formálni, mint amilyené az lenni akar és amilyené csak azért nem lett, mert az emberiség természetellenes rendbe kényszerítette.

Az utópisták véleménye a kardinális hiba megjelölésében nem egyezik. Hibaforrás lehet az ember és vágya, szenvedélye, iaz emberi vadság, kiszámíthatatlanság. Kiküszöbölése céljából tehát valamilyen vágyat, szenvedélyt kellene megszüntetni. Platón pl. a hatalomvágyat, Morus Tamás a büszkeséget, „ezt a féktelen szenvedélyt“ akarja kiirtani. A hibát magát onnan eredeztetik, hogy a hibaforrást a társadalmi rend megalkotásánál nem vették figyelembe. A társadalmi a hiba következtében vagy egyáltalán nem, vagy rosszul, vagy pedig felületesen rendezett. A társadalmi rend hibái, az író felfogása szerint, más és más intézményekben nyilvánulnak meg. Így Morusnál a magántulajdonban, Fichtenél a vagyon igazságtalan elosztásában, Wellsnél a születések szabályozatlanságában.

Az utópistákat tudják, hogy mind e hibák nem véletlen jelenségek és hogy nem elegendő egyszer megszüntetni őket. Tudják, hogy a hibák forrásai az ember lelkében gyökereznek és idpleges kiküszöbölésük után újra felszínre jutnak. A hibaforrás megszüntetése érdekében, az utópista tehát nem az ember megjavítására, hanem új, a hibaforrást tekintetbe vevő, elkerülni és szabályozni igyekvő rend felállítására fog törekedni.

Miután az utópista a kardinális hibát vagy hibákat felismerte, módja van rá, hogy az emberi együttélés erkölcsi rendjét megismerése alapján újonnan rendezze. Az új társadalmi rendben a jog mindenekfelett álló uralmát és az ember teljes kielégítését kívánja, és megköveteli, hogy az új rend azonnal és örökre gyakorlatba lépjen.

Az új társadalmi rendet és az ennek alapját képező gondolatokat, elveket, intézményeket, berendezéseket hiába tervezi ki részletesen az utópista, végrehajtásukhoz saját maga nem elegendő. Eszméit meg kell ismertetnie a nagyközön-séggel, fontosságuk tudatát bele kell plántálnia a nép lel-

kébe, gondolatait a lehető legszélesebb rétegben kell elterjesztenie. Ezért veszi kezébe a tollat. A tökéletes társadalmi rend alapjait felismerő intuitív szociológusok azonban jól tudják, hogy absztrakt, elvont gondolataik elmélet vagy rendszer alakjában kevés sikerre számíthatnak. Újabb eszközhöz, a költészethez fordulnak és elképzeléseiket a valóság látszatába öltöztetik. Gondolataiknak művészi képpé változtatása elvezetett azután egy új költői műfaj, az utópisztikus írásmű megteremtéséhez. Hogy keletkezésének lélektani háttere valóban ez, azt az egyik nagy francia utópista, Etienne Cabet szavaival bizonyíthatjuk: „Voyage en Icarie“ c. művében mondja többek közt:

— *»Je fais un roman pour exposer un système social, politique et philosophique, parceque je suis profondément convaincu que c'est la forme la plus simple, la plus naturelle et la plus intelligible pour faire comprendre le système le plus compliqué et le plus difficile; parceque je ne veux pas écrire seulement pour les savants, mais pour tout le monde «* (A társadalmi, politikai és filozófiai rendszer kifejtésére regényt készítek, mert határozottan meg vagyok győződve arról, hogy ez a legegyszerűbb, legtermészetesebb és legérthetőbb módja a legbonyolultabb és legnehezebb rendszer megértésének; mert nemcsak a tudósok, hanem mindenki számára akarok írni)¹

Az utópia célja már az utópia keletkezési körülményeiből nyilvánvaló. A társadalmi rend hibáiból és tökéletlenségeiből kiindulva az utópia új társadalmi rendet tökéletes intézményekkel és berendezésekkel képzel el és akar a régi helyett megvalósítani. A földön mennyország persze soha nem valósulhat meg. A legszebb utópia sem hozhatja meg a boldogságot, inkább csak a boldogtalanságot csökkentheti. És bizony nem egy utópistának művébe csúszik azáltal hiba, hogy a rendezés utáni állapotot túlságosan is örömteljesnek mutatja. Emberi alkotás sohasem lehet tökéletes. Az utópista sem számíthat valójában arra, hogy tökéletes társadalmi rendet sikerül teremtenie. Az emberek valamennyi hibáját

¹ Etienne Cabet: Voyage en Icarie. 2. kiad. Paris, Mailet. 1842. 550. 1.

sohasem fogják kiirtani. Az utópia végső célját sohasem érheti el e földön.

Éppen ezért föl szokták vetni az utópia céltalanságának gondolatát is. Tény, hogy az utópia lehetlent tűz maga elé, de vajjon szabad-e ezért céltalannak tartanunk? A szegényeket, szenvedőket, boldogtalanokat mindig boldogság és öröm tölti el, ha valakitől azt hallják, hogy a földi rend még nem végleges, még jobb és szebb idők is következhetnek. A nagy utópisták is annak tudatában írták műveiket hogy a világnak vigasszal adósok; e mellett hitték is, hogy művükkel irányt mutatnak az igazságosabb, jobb jövő felé.

Az utópisták ideáljukat itt-ott igyekeztek meg is valószínűsíteni. Ha valaki hosszas fáradozás után felismerte az emberiség boldogulásának útját, érthető, ha a tettek mezejére akar lépni. Néhol nem maga az utópista, hanem mások voltak a kísérletezők. Már Krisztus után a III. században Plotinus engedélyt kért Gallienus császártól, hogy Campaniában Platón törvényei szerint és a Politeia mintájára alapíthasson várost. A reformáció korában Münzer Tamás Turingiában létesít kommunista birodalmat. Münsterben ugyanekkor megalakul Sión királysága. A XVII. században a jezsuiták Paraguayban Campanella mintája szerint építik fel államukat. A XIX. században Északamerikában Cabet leariáját számos kis település igyekszik utánózni.

Ezek a kísérletek azonban egytől-egyig sikertelenül végződtek. Az utópisztikus települések legtöbbje 8—10, némelyikük már 5 évi fennállás után megszűnt és történetét, létezését csakhamar teljesen el is feledték.

Az utópiák hatása nemcsak e megvalósítási kísérletekben nyilvánul meg. A nagy utópisták művei a népek gondolkodására, sőt tetteire is kihatással voltak. Gondoljunk pl. a XIX. század nagy szocialistáinak, Saint Simonnak, Fouriernek, Owennek utópizmusára és Etienne Cabet művére. Szinte azt mondhatjuk, hogy utópiák készítették elő a francia forradalmat. Gondoljunk a chiliasmusra is, milyen nagy tömegeket mozgatott meg és ragadott magával. Az utópia itt-ott egyes reformokhoz is elvezetett. Kritikájával felnyitotta az emberek szemét, megmutatta a hibákat és így útmutatással szolgált az emberi együttlét rendezésére. Egy-

egy lépéssel tovább is vitte az emberiséget boldogulásának útján.

VI.

Az utópisztikus írásmű megjelenési formája.

Értekezés és regény. — Értekező utópiák. — A regény kezdetleges formái. — Biografikus államregény. — A felvilágosodás korának regényformája. — Szatirikus utópia. — L. S. Mercier. — XIX. és XX. század.

Az utópisztikus író eszméit meg akarja ismertetni a nagyközönséggel, mert hiszen hatást művétől csak így várhat. Eszméit irodalmi formában hozza nyilvánosságra. E forma kétféle lehet, vagy értekezés vagy — és ez a gyakoribb eset — regény.

A tiszta értekezés formáját csak igen kevés utópista választja. Ennek okát e műfaj szárazságában kell keresnünk, abban, hogy tanulmányozása türelmet és kitartást igényel és a figyelmet nem eléggé hathatósan köti le. Az értekezés sohasem terjedhet el oly széles körben, mint a regény.

Az utópiának értekezés-formáját leginkább a németek művelték. Johann Gottlieb Fichte, Othmar Spann, Moeller van den Bruck könyvei értekezések. Rajtuk kívül csak egy — francia — értekező utópia ismert, Morelly „Code de la Nature“-ja, de ez már szinte nem is utópia, inkább törvénytervezet.

A három említett német utópia, bár az értekezés formáját használják, egymástól felépítésük formájában mégis különböznek. Johann Gottlieb Fichte könyvét: „Der geschlossene Handelsstaat“, az alapvető eszmék tárgyalásával kezdi, majd áttér utópiájának tervére és azt fokról-fokra haladva építi fel. Moeller van den Bruck kritikát gyakorol a különböző pártok felett és mint egy új párt programját tárgyalja. azután saját utópiájának eszméit. Intézményeiről, berendezéséről nem is esik szó. Othmar Spann „Wahrer Staat“-ja egyetemi előadásai nyomán keletkezett. Egy-egy nagy fejezetben az individualizmus és univerzalizmus tanításait, a kor eszméáramlatának kritikáját és végül utópisztikus elgondolásait tárgyalja.

Az értekezés formájánál sokkal kedveltebb a regény-

forma. A néhány említett kivételtől eltekintve, az utópisták regény alakjában írták meg utópiájukat és éppen ezért nevezték ezeket nagyon sokáig helytelenül, államregényeknek. A regényforma kedvelése érthető. Szóhoz juthat benne a fantázia, ez színessé, elevenné teszi a tartalmat, felkelti az érdeklődési. Az utópista történetet, mesét eszel ki és ennek keretében, szinte elbújtatva, tárgyalja utópiáját.

Az érdekesség, színesség, elevenség mégis gyakran hiányzik ezekből a regényekből. Az elrejtett értekezés hol itt, hol ott, felbukkan, *Átüt* a regényen, túlsúlyba kerül és *vontatottá*, unalmassá, szárazzá teszi az elbeszélést. Néha a mű meséje egészen félbeszakad, hogy az író előadás vagy csevegés vagy vita formájában bemutathassa eszméit, gondolatait és csak hosszabb szünet után veszi fel újra az elbeszélés fonalát. Néha viszont az elbeszélés csak arra jó, hogy az olvasóit elvezesse az utópia színhelyére. Odaérkezve, a történet félbeszakad és a hős eltűnik. Egyes utópiák az intézmények és berendezések hosszadalmas leírásával érdektelenné válnak. Mindez megmagyarázza, hogy az utópia regényformája miért áll messze alatta az igazi regénynek. Kivétel mindenestre akad, pl. Vairasse, a „Histoire des Seva-raimbes“ szerzője.

Az utópia regényformájában történeti fejlődése során különböző típusok alakultak ki. Kezdetleges formáját mutatja az ókori és a renaissancekori utópia. Rövid kis elbeszéléssel vagy leírással kezdődik: az író, esetleg másvalaki, összeakad egy barátjával, az állam berendezései körül vita támad, és ennek folyamán szóba kerül a legjobb állam gondolata. Többnyire az író barátjától — aki gyakran hajóskapitány — értesülünk az utópisztikus államról. Ezt a formát legelőször magánál Platónnál találjuk. Egy gyönyörű szép májusi napon, a trák Bendis holdistennő tiszteletére rendezett ünnepség után, egy külvárosi ház hűs csarnokában gyűlnek össze a vitatkozók, hogy a legjobb állam kérdését megvitassák, megbeszéljék. Hasonló felépítést találunk Morus Tamásnál, Campanellánál és részben Johann Valentin Andreaenél. Morus Tamás királyi kiküldetésben Brüggeben jár, ott megismerkedik egy portugál hajóskapitánnyal és ettől értesül Utópia szigetének életéről. Campanella művében egy lovag-

rend nagymestere és vendége, a gémiái hajóskapitány folytatnak „költői párbeszéd“-et a legjobb államról. A génuai hajóskapitány említi meg a Napállamot, majd leírja szervezetét, társadalmi rendjét. Andreaenél már találkozunk a később hagyományossá vált hajótörés indítékával. Hősei hajótörést szenvednek, így jutnak el Keresztényvárosba, hogy ott megismerkedjenek a legjobb állammal.

Xenophonnal indulnak meg az ú. n. biog r a f i k u s ál l a m r e g é n y e k . Tárgyuk nem az utópisztikus ország ismertetése, hanem a legjobb fejedelem bemutatása. Legtöbbnyire egy herceg vagy király életrajzát tartalmazzák. Hősük ifjúkorában sokfelé utazgat, és közben az uralkodásra vonatkozó mindenféle bölcs tanácsot gyűjt össze. Királlyá választatván, a jó fejedelem mintaképe lesz.

Xenophon műve Cyrus életrajzát tartalmazza, ugyanígy A. M. Chev. de Ramsay könyve. Antoh le Grand Scydromia uralkodójáról, Fénelon Salent királyáról, Terasson Sethos egyiptomi királyfiról, a magyar Szent-Miklós Timót pedig egy ismeretlen ország fejedelméről ír. A. Haller három biog r a f i k u s államregényt alkotott, mindegyik egy-egy személy képében egy-egy államformát mutat be, a despotizmust, a mérsékelt monarchiát és a köztársaságot.

A felvilágosodás korában közelíti meg az utópia leginkább a regény formát. Itt lép még csak tulajdonképpen a regény felé vezető útra. Kezdetben még mese- és mondaszerű, később Denis Vairasse művével: „Histoire des Sevarambes“, a regényszerű utópia a műfaj fejlődésének tetőpontjára jut el. Benne is megtaláljuk a hajótörés kedvelt motívumát. Az elbeszélés hőse, a hajóskapitány az utasokkal együtt megmenekül. Lakatlan területre jutnak, és ott egészen robinzonszerű életet folytatnak. Mikor már kissé berendezkedtek, expedíciót indítanak az ország felkutatására. Ez fedezi fel Sevarambiát, a jó állam mintaképét. A hajótörötteket az ország befogadja és így alkalom adódik megismerésére. Beutazzák az országot, megtekintik a különféle intézményeket és megismerik az alattvalók életét és történetét. A könyv hőse nagyon jól érzi magát Sevarambiában, de honvágya erőt vesz rajta és hazautazásra készíti.

Vairasse mintáját nem egy utópista követte, és kisebb-

nagyobb eltérésekkel saját művében felhasználta. Így írta meg Bernard de Fonteneles, Stanislaus Lesczinszky utópiáját és nagyobb eltérésekkel Morelly a „Naufrage des isles flottantes“-t.

A felvilágosodás korának kritikai hajlama hozta létre a s z a t i r i k u s utópiát, melynek legjellegzetesebb példája Ludwig Holberg könyve: „Niels Klimm földalatti utazása.“ A hős csodálatos kalandokon esik át, csodálatos országokat lát és csodálatos élőlényeket ismer meg. Az utóbbiak többnyire az emberi hibák és ferdeségek szatirájául szolgálnak. így Potu ország lakói, a fák, a megcsontosodott konzervatívokat, egy másik ország majomlakói pedig az újítókat gúnyolják.

Új műfogással gazdagította az utópisztikus irodalmat Louis Sebastian Mercier, amikor utópiájának színhelyét nem ismeretlen területre helyezte, hanem e helyett történetének idejét változtatta meg, tolta előre pár száz évvel. Példáját többen követték, így a XVIII. században a névtelen „Prófétia“, a XIX. században Edward Bellamy és William Morris. Általános sémájuk: a hős diaiszik, csak néhány század múlva ébred fel, megismerkedik valakivel, aki bemutatja neki a jövő államát; új álmai után a hős az elalvása utáni napon ébred fel.

A XIX. és XX. században L. S. Mercier jövőbe helyezett utópiája mellett a Vairasse által tökéletesített formát művelik. így Etienne Cabet és Theodor Hertzka. Műveik nem haladnak annyira a megszokott úton, mint a XVIII. század utópistáié. Hiányzik a hagyományos hajótörés. Etienne Cabet hőse már gőzhajón, szándékosan utazik Ikáriába az ideális államot megtekinteni, és szerelmi történet keretében értesülünk az ottani életéről. Theodor Hertzka nem kész utópiát mutat be, hanem érdekes történet keretében beszél el „Szabadföld“ keletkezéséről és életéről.

Az utópisztikus regényt legmagasabb tökélyre kétségtelenül H. G. Wells vitte. Messzecsapongó, termékeny képzelete érdekes, váratlan fordulatokkal telt, néha fantasztikus területre tévedő regényt formált az utópiából. De azért az ő utópisztikus regénye éppen úgy, mint az előtte élt utópisták művei valójában még sem igazi regény: Bármennyire is fel-

használja az utópista képzeletét regényének színessé, érdekessé tételére, sohasem sikerülhet ez tökéletesen. Az állam alkotmányának, társadalmi és gazdasági rendjének, az utópia e legfontosabb kérdéseinek leírása a regénybe nem illő elemeket kever.

VII.

Az utópia általános tulajdonságai, meghatározása és felosztása.

Az utópia helyi zártsága. — Belső felépítése zárt egészet alkot. — Megvalósításának két útja: a meggyőzés és a hatalom. — Küzdelem rendjének örök fennmaradásáért. — Az utópia eddigi meghatározásai. — Definíciója. — Osztályozási kísérletek. — K. M a n n h e i m felosztása. — Chilasza, liberális, konzervatív és szocialista utópiák. — Jelenlegi típusok.

Az utópisztikus állam többet jelent, mint egy különös lényektől lakott, különös szokású és erkölcsű meseországot. Zárt, megbékélt és életképes világ akar lenni. Társadalmának egyensúlyát, a zavartalanságot és békét azonban csak úgy tudja biztosítani, ha rendszerét a külvilágtól teljesen elzárja* vagy legalább is a külső hatások iránt érzéktelenné teszi. Csakis teljesen zárt világban tudja az utópia az okokat és hatásait úgy kiszámítani, hogy azok az egyensúlyt ne bontsák fel. Az utópiában minden pontos számítással össze van hangolva, de éppen ezért a legkisebb külső hatás az egészet felboríthatja. Az utópisztikus gondolkodás tehát hermetikusan elzárt világban kénytelen rendszerét felépíteni.

Ezzel már meg is határoztuk az utópia első lényeges tulajdonságát. Valamennyi utópisztikus állam vagy az Óceán közepén lévő szigeten, vagy más, teljesen zárt területen fekszik. Ha az utópisztikus államul kiszemelt területnek ez a tulajdonsága hiányoznék, úgy különféle intézkedésekkel teszik zárttá. Morus Utópiájának alapító hőse pl. félszigetből szigetet formál, Fichte tiltó törvényekkel zárja le országa határait. És ezekbe a zárt alakulatokba semmi sem hatol be a külvilág zajából. Mi is csak véletlenül odavetődött utazók elbeszéléséből szerzünk tudomást létezésükről. Határeset a zártságnak, midőn a külvilág nem is létezik, az egész világ egyetlen állam. Wellsnél pl. az egész bolygón csak egy állam van, külső hatások tehát nem érhetik. A bolygó

politikai egyesülése Wells számára az egész rendszer előfeltétele.

A zártság nyilvánul meg az utópisztikus állam gyakori geometriai formájában is. Az utópisták szeretik képzelt világukat egyszerű és kerek számokkal mérni és rendezni. Platón Törvényeinek állama 12 kerületből áll. Campanella Tamás Napállama köralakú, 7 koncentrikus fallal van körülvéve és a kör középpontjában épült a templom. Johann Valentin Andreáé Christianopolisa négyszögletes, párhuzamos utcákkal és középen templommal. Valamennyien arra törekszenek, hogy államuk területét könnyen be lehessen látni, és így törvényei zavartalanul uralkodhassanak fölötte.

A külfölddel való összeköttetést szolgáló kereskedelem, utazás és pénz az utópista számára gyanúsak és ezért nagyon óvatosan bánik velük. A minden ajtót feltáró és /mindenütt szívesen látott aranyat többnyire teljesen kiküszöböli, vagy a forgalomból kivonhatja és csupán állami célokra raktározhatja el. A külkereskedelem szintén erősen korlátozott és megszábot, sőt Fichte teljesen mellőzi.

A háborút is meg kell szüntetni. Részben furfangos cselekkel, részben kivételes törvényekkel, részben pedig csupán fikciókkal igyekszik ezt Utópia elérni. Csak azért vezet háborút, hogy megvédje határát. Ha más népet hajt igájába, akkor is vigyáz, hogy zártságát megtartsa. Alapjában véve minden utópisztikus államnak fel kell készülnie külpolitikájának teljes felhagyására. Ez az utópiák egyik legnehezebb problémája, mert megoldása csak fiktív módon képzelhető el.

Az utópisztikus állam azonban nemcsak a térben, hanem — és ez második lényeges tulajdonsága — belső felépítésében és életében is zárt egészet alkot. Az utópista utópiáját racionálisan építi fel, elemekből, konstruktív módon rakja össze, ezen elemek kölcsönhatásait pontosan előre kiszámítva. Így az utópista a társadalomtudomány és a pszichológia tökéletes rendszerét létesíti. Ki tudja számítani minden politikai berendezés pszichológiai következményeit és minden lelki megmozdulás politikai hatását. Tudja, melyek a kiirthatatlan és kielégítést kívánó emberi ösztönök, viszont melyek az elnyomható és elkerülhető emberi szenvedélyek.

Ismeri a büntetések és jutalmak hatalmát, a nevelés, a törvények, az események hatását. Egyszóval ismer és tud mindent, ami az ember életében szerepet játszik és annak folyamába beleszól, s tudása alapján építi fel és tartja egyensúlyban államát. Új kölcsönhatás, új erő fellépésének eshetőségét tudományával megghiúsítja és így rendszerének örök fennállást biztosít.

Természetesen ez a fokú tudás csak elméletben képzelhető el. Az utópista is csak ember, tudománya korlátozott, tehát valamennyi tényező minden kölcsönhatását nem fogja ismerhetni. Utópisztikus elképzelése nem ölelheti fel az összes eshetőségeket, nem küszöbölheti ki az összes hibákat, csak a legfontosabbakat. Az utópista éppen ezért szereti a társadalom hibáit egyetlenegy hibaforrásra visszavezetni. Ezt a hibaforrást megszüntetve a társadalmi rend is hibátlaná, tökéletessé válik.

Van egy másik megoldási mód is. Ez nem a hibaforrást akarja megszüntetni, hanem ismerve a különböző kölcsönhatásokat, az összes eshetőségek mérlegelése után alkotja meg rendszerét. Csakhogy ebbe ugyanaz a hiba csúszik bele, mint fent. Egyetlen tényező kifelejtésével az egész rendszer tökéletlen lesz.

Az igazi nagy utópisták nem is alkalmazzák ezt a módszert. Tudják, hogy utópiájuk nem egyes intézmények mozaikszerű összeállítása nyomán válik értékessé, hanem hogy egységes, a végső okra irányuló látás alapján kell ki-fejlődnie. A nagy utópisták tehát nem racionális rendelkezések összegeként építik fel utópiájukat, hanem fejlődés útján keletkeztetik. így az egyes életmegnyilvánulások rendezése mellékes körülménnyé válik, csak az élet alapjának tökéletes megoldása jelentős. Maga a történelem szolgáltatta ennek a gondolatnak legszebb példáját. Egy bölcs király vagy valamilyen nagy eszme hányszor változtatta meg már a nép egész lényét s teremtett új életet, új rendet! Az ilyen szellemi forradalmak hasonlóságára képzelem el az igazi utópista államának keletkezését.

Az utópisztikus eszme megvalósulását csak úgy képzelhetjük el, ha az minden vonalra kiterjed. Hiába vezetnénk be egyik vagy másik intézményt, célt nem érünk el, mert

az utópiának csak mint zárt egésznek van értelme. Az utópiát vagy legkisebb részletében is megvalósítják, vagy egyáltalán nem.

Hogyan képzei el az utópista ideális államának útját a megvalósulás felé? Az utópia legnagyobb művelői kétféle megoldási módot választottak. Vagy az utópia gondolatának belső igazsága hatja át annyira az embereket, hogy azok elhatározzák, így és nem másként fognak ezentúl élni. Vagy egy erős politikai hatalom, pl. egy hatalmas fejedelem karolja fel az utópisztikus gondolatot és segíti országában diadalra. Tehát vagy meggyőzés, vagy erőszak útján várható az utópia megoldása. Mindkét megoldási módra számtalan példát találunk a történelemben is. Sokszor láttuk már, hogy eszmék, nagy gondolatok hogyan tudtak hatalmas tömegeket megragadni és hősies elhatározásokra ösztökélni, s láttuk azt is, hogy hadvezérek, államférfiak, uralkodók, ilyen eszméktől vezetettve egész országokat alakítottak át és vezettek vissza a romlásból az életbe. A két megoldási mód nem mindig kíván heroizmust. Az első módszer megelégedhet azzal is, hogy az egészséges emberi értelemhez fordul, azt igyekszik észszerű okokkal meggyőzni és a megvalósítás elhatározására vezetni. Az emberek meggyőződve az utópisztikus gondolat helyességéről, egy nap el is fogják határozni bevezetését. Ugyanilyen egyszerűen képzelik el az utópisták a hatalmi módszert is. Gyakran meg is jelölik az alkalmasnak vélt személyt, legtöbbször ajánlás formájában. Campanella a spanyol királyt szeretné megnyerni itervének, Cromwellnek többen is ajánlották utópiájukat. Fourier egy áldozatrakész milliomostól vár segítséget. Számosan várják az utópia megvalósítását valamilyen fiatal, nagyon erélyes és nagyon határozott fejedelemtől.

Az utópisztikus műnek van még egy negyedik általános tulajdonsága is és ez küzdelme szerencsésen megalapított rendjének fennmaradása érdekében. Az utópisztikus rendnek megváltoztathatatlannak kell lennie. Nem ismer, és nem is tűr fejlődést. Biztos rév, amelyen túl nincs tovább. Az utópistának ezért gondoskodnia kell, hogy a rendszerét megzavaró eseményeket azonnal egyensúlyozza, a fenyegető

változtatásokat kizárja, a rendszer egyensúlyát örök időkre biztosítsa.

Az utópisztikus gondolkodás ezt nem az egyes esetek elfojtásával, hanem megelőzésével igyekszik elérni. Nem a bűnöst bünteti, hanem a bűntett elkövetését akadályozza meg. Az utópisztikus államokban erős a hazaszeretet, mindenki kész mindent feláldozni hazájáért. Az államhatalom meggyőzi alattvalóit, hogy saját érdekük a törvények megtartása és az állam tisztelete és szeretete. Kora ifjúságuktól erre nevelik őket, sőt orvosok, tudósok, törvények gondoskodnak arról, hogy a születendő gyermek az utópisztikus államban folytatandó életre alkalmas legyen. Nevelését intézetekben, gondos felügyelet alatt végzik. Teste megkapja az utópisztikus egészséget, lelke az utópisztikus erkölcsiséget. Tudósoktól, nagy tanítóktól értesül a világ dolgairól és így egész szellemi alkatát már előre is az utópisztikus állam határozza meg, ezért nem is fog belőle kikíváncozni. Életét elejétől végig az utópisztikus államban fogja leélni és sohasem fog más rend lehetséges voltára gondolni.

Az utópisták az utópisztikus rendre való neveléssel nem elégszenek meg, hanem még külön preventív intézkedésekkel igyekeznek a rendet fenn is tartani. Majdnem mindegyik utópisztikus államban van valami büntető rendszer. Ismerik a halálbüntetést, vagy legalább is a száműzetést, mint a felforgató elemtől való megszabadulás lehetőségét. Gondosan ügyelnek az irodalomra. Campanella Napállamában egyetlen könyv van. Cabet Ikariájában csak a hivatalos újság jelenhetik meg. Morus Tamás is cenzúráztatja a könyveket, s nagy gondot fordítanak az állam vezetői az új szellemi áramlatok vizsgálatára.

Az utópisták félnek a történelemtől. Utópisztikus rendjük a történelemből folyik ugyan, de azt tovább nem vezeti. A történelem fejlődése vele megáll. És itt, a történelem elleni küzdelemben bukik el az utópisztikus rend. Itt követi el a legnagyobb hibáját. Utópisztikus elképzeléséből kiirt minden újítási vágyat, minden álmod, azt is mondhatnánk: minden utópiát.

Összefoglalva, az utópisztikus műnek négy általános tulajdonságát ismerjük meg:

1. Az utópisztikus rendszer a külvilágtól hermetikusan elzárt helyen épül fel.

2. Belső felépítésében zárt, tökéletes egész.

3. Megvalósításához két út vezet: a meggyőzés, vagy a hatalom beavatkozása.

4. Megalapított rendjének örök fennmaradásáért küzd.

Az utópisztikus írásmű helyes meghatározását keresve, azt kell látnunk, hogy az csak nehezen és akkor is csak megközelítőleg található meg. Ennek oka magában az utópia lényében rejlik. Az utópia története néhány nagy szellem mellett sok közepes és silány munkát kénytelen tárgyalni, fejlődése közben pedig mind a forma, mind a tartalom, s a politikai cél is minduntalan változott.

Robert von Mohl-tól származik az utópia első tudományos definíciója. Szerinte az utópia, vagy amint ő mondja: államregény „az állam legigazságosabb és legcélszerűbb berendezésének, a társadalom elviselhető módon rendezésének kérdésére költött ideál leírásával ad választ.”¹ Mindenekelőtt kifogásolnunk kell az „államregény” szó használatát. Azok, akik az „utópia” szót ezzel a szóval igyekeznek helyettesíteni, vagy nem tudják, hogy mi is a regény, — mert mi köze volna a Politeiának, az Utópiának, vagy Fichte zárt kereskedőállamának a regényhez? — vagy pedig ezt »a nevet a műfaj kevésbé értékes képviselőinek megfigyelései után alkották meg. Talán Hertzka Szabadföldje, vagy Bellamy „Looking Backward“-je vezette őket e kifejezéshez. Semmikép sem fogadható el azonban, hogy a műfajnak csupán bizonyos, még hozzá alacsonyabb értékű képviselőire illő elnevezést a magasabb értékű jelölésére is használják.

De kifogásolnunk kell az utópia meghatározását is. Nem találunk benne utalást arra nézve, hogy az utópisztikus rendszernek azonnal életbe kell lépnie és örök időkre kell hatnia. Tehát nem fejezi ki az új rendszer állandó fennállásának követelményét. Egyebekben helyes úton halad. Definícióját Fr. Kleinwächter is átvette.

A. von Kirchenheim és A. Voigt költői köntösbe bújtatott társadalmi és állami ideált lát az utópiában. E. H.

¹ I. h. I. k. 167. 1.

S c h m i 11 keletkezéséből magyarázza és egy észszerű igazság megtestesítésének tartja. Merker-S t a m m l e r Reallexikonja már különbséget tesz államregény és utópia között. Az államregény szerinte valóságba öltöztetett eszmény, az utópia pedig ezen belül a helytől és időtől függetlenül, fantáziával teremtett mű.

Mind e meghatározások hiányosak. A helyes definícióhoz legközelebb állónak Georg Q u a b b e meghatározását tartjuk: „Az utópia oly államot ábrázol, melyben az emberek együttélése egy kardinális hiba kiküszöbölése után általánosan, azonnal és örökké ható módon erkölcsösen rendeztetett.“² Mégis két okból ezt a definíciót is hibásnak kell tartanunk: 1. nem mindig elegendő egy hiba kikapcsolása, gyakran több hibaforrást kell megszüntetni, 2. hiányzik a zártság követelménye.

Quabbe meghatározását alapul véve és hiányait megszüntetve az utópia végleges meghatározásaként megállapíthatjuk:

Utópiának oly külvilágtól elzárt állam ábrázolását nevezzük, melyben az emberek együttélése egy vagy több alapvető hiba kiküszöbölése után általánosan, azonnal és örökké ható módon, megfelelően rendeztetett.

Az utópia fogalmának meghatározása után megkíséreljük az utópiák csoportosítását. Ez, amint látni fogjuk, több szempontból történhetik.

Már Róbert von Mohl is két csoportba osztja az utópiákat. Az elsőbe azokat a műveket sorozza, melyek céljukat, az ideális állam ábrázolását, a fennálló intézmények megjavításával igyekeznek elérni. A másik csoportba szerinte azok a művek tartoznak, amelyek a régi intézmények helyébe újakat létesítenek. Mohl tehát a cél elérése érdekében használt m ó d s z e r szerint állítja fel két csoportját. Eljárását helytelennek kell tartanunk, mert a két csoportot éppen nem lehet élesen szembeállítani egymással. A legtöbb utópia ugyanis nem kizárólag az első, vagy a második módszert használja, hanem egyszerre alkalmazza mindkettőt; részben régi intézményeket alakít át, részben újakat létesít.

² I. h. 94 l.

Más módszert követ Fr. Kleinwächter. Az utópisztikus műveket a cél elérése érdekében használt eszmék szerint osztályozza. Először politikai és közgazdasági utópiákat különböztet meg. Az előbbi csoportba tartoznak az összes biografikus államregényeik, az utóbbit újabb 3 csoportra osztja és pedig egészen kommunista, félkommunista és szocialista művekre. Felosztása, habár már közelebb áll a helyes csoportosításhoz, szintén elhibázott. Az utópisztikus műveket közgazdasági és politikai utópiákra osztani szinte lehetetlen, mert hiszen mindegyikük mind közgazdasággal, mind politikával foglalkozik. Tény, hogy a biografikus utópiákban túlteng a politika, de azért ott is találunk közgazdasági intézményeket és berendezésekeit. A többi utópiát pedig „közgazdasági utópiának“ nevezni valóban helytelen, hiszen egyaránt foglalkoznak közgazdasággal és politikával. Éppen így helytelen a közgazdasági utópiák további csoportosítása is. A „kommunista“ és „szocialista“ megjelöléssel egyáltalán nem merítette ki az utópiák fajait. Hogy csak néhányat említsünk, Fichte Zárt kereskedőállama, Othmar Spann Igaz állama és Moeller van den Bruck műve Kleinwächter egyik csoportjához sem sorolható.

A. Voigt, a felállított ideál szerint, két csoportot különböztet meg. Archista utópiának nevezi azokat az eszményképeket, melyekben az állam erős, mindent felölölő hatalommal rendelkezik és az alattvalók életét a lehető legszigorúbban szabályozza. Ezzel szemben állnak az anarchista utópiák, abszolút személyes szabadsággal. Voigt osztályozása annyiban helyes, hogy az utópiák tényleg két ilyen csoportra oszthatók. Még sem fogadhatjuk el ezt az osztályozást, mert szinte fölösleges: míg az elsőbe majdnem az összes utópiák beletartoznak, addig a másik csoportba csak egy-két utópia sorolható. Minden utópisztikus államban van valamilyen intézmény, mely az alattvalók életét szabályozza. Az utópisztikus állam kialakítása kezdetén nem is képzelhető el anarchikus formában, uralom nélkül, csak később, fejlődése legmagasabb fokán válik szükségtelemmé az igazgató hatalom.

Merker-Stammler Reallexikonja a tulajdonképeni utópiát szintén archisztikus és anarchisztikus csoportokra osztja, csakhogy e két szónak más jelentést ad, mint

Voigt. Tulajdonképpen némi eltéréssel átveszi Róbert von Mohi csoportosítását, amennyiben archisztikusnak az eredeti állami és társadalmi berendezéseket megváltoztató utópiákat nevezi szemben az anarchisztikus művekkel, melyek az emberek kulturális haladásától várják a változások végrehajtását. Ellenvetésül ugyanazokat az okokat hozhatnók fel, mint Róbert von Mohllal szemben.

Georg Quabbe az *utópia of men-t* és az *utópia of measures-t* különbözteti meg. Az „utópia of men“ az állam üdvének elérése céljából népi, személyes tagozottságot tervez és ennek a személyes tagozottságnak következménye egy tartalmilag közelebről meg nem határozott, de mindenesetre elképzelhetően legjobb uralkodásmód. (Pl. Platón és Spann). Az „utópia of measures“ oly állam ábrázolása, melyben „az emberek együttléte egy kardinális hiba kiküszöbölése után általánosan, azonnal és örökké ható módon erkölcsösen rendeztetett“ (Pl. Morus, Fichte, Wells.). Quabbenek szintén hibája, hogy nem von kellő határvonalat az utópia két csoportja közé. A megkülönböztetett két forma nem áll elég élesen szemben egymással, könnyen egybefonódhatnak, könnyen meglehet egyszerre egy és ugyanazon műben.

A legalkalmasabb csoportosítást Karl Mannheim: „Ideologie und Utopie“ c. művében találjuk. Mannheim, a művek pártállása és eszmeáramlata szerint az utópia ötféle alapváltozatát különbözteti meg és pedig:

1. chilizta
2. liberális-kommunista
3. konzervatív
4. szocialista-kommunista és

5. a jelen eszméit szolgáló utópiákat. Ez a felosztás teljesen jogos. Az egyes csoportok jól és könnyen megkülönböztethetők, az egyes (munkák pedig fáradtság nélkül sorozhatók a megfelelő csoportba. Az utópisztikus műveket osztályozni akarva ezt a csoportosítást fogjuk átvenni és az utópiákra alkalmazni.

A chilizmus utópisztikus művet nem hozott létre, de gondolatmenete, eszméje maga utópia. Már kezdettől fogva revolúciós tendenciával bírt, amint ez a husziták mozgalmában, Münzer Tamás és társai körében kifejezésre is jutott.

A chiliazmus a jelenkori értelemben vett politika kezdetét jelenti, mert benne minden népréteg részt vesz a világ alakulásában, és nem elégszik meg azzal, hogy a történet folyását tétlenül a sorsra bízza. Az alacsonyabb néprétegek a valóságban csak lassan ébredtek szociális és politikai öntudatra. Ez a kialakuló öntudat kezdetben "távol állt az ú. n. „proletár öntudattól,“ idővel mégis ahhoz vezetett. A chiliazmus igazi tulajdonsága az abszolút jelenlét. Az 1000 éves birodalmat nem elképzeltnek, hanem jelenlevőnek, a földi birodalomból keletkezőnek tartja. A revolúciós chiliazmus nem ismeri a mai értelemben vett forradalmat, hanem azt mint világunkba való külső, égi betörést képzei el.

A liberális gondolat a fennálló renddel vívott küzdelemben keletkezett. A rossz valósággal szembe helyes és racionális képet állít. Ezt a képet azonban nem úgy használja mint a chiliazmus, hanem mint mértéket a jövő cselekedeteihez, történetéhez. Az utópia a tulajdonképeni idea, nem mint a dolgok ösképe, hanem mint a lét regulatív szerve. A haladást nem revolúciókban, külső eseményekben, hanem az ember belső lényében és átalakulásában keresi.

A liberális utópiának legtipikusabb művelője H. G. Wells. Ismertetett utópiájában, az „Emberistenek“-ben nem azért mutat be egy új államot, mintha azt meg akarná valósítani, hanem csak hogy szembe állítsa a valósággal. Meg akarja mutatni, hogy más is lehetne a világ képe, megmutatja, milyen irányban kellene a fejlődést vezetni, de nem kívánja, hogy éppen ideálja szerint rendezzük a világot. Wells meghatározza a követendő vezérelveket és bemutatja az azok segítségével megvalósítható, kifogástalan intézményeket, de nem azért, mintha ezen intézmények csak így megvalósítva lennének jók. A hangsúly a fejlődés irányán van, nem pedig a megvalósítandó célon.

A konzervatív öntudatnak szinte nem is lehetne utópiája, mert hiszen ideális esetben struktúrája teljesen fedi a valóságot. Eredetileg valami aproblemátikus vonás jellemzi, csak az ellenzéki rétegek ellenmozgalma teszi problematikusá. Ez az öntudat csak utólag fedezi fel eszményét, a lét és az idea harcában a változatlan ideát.

Konzervatív utópia pl. Moeller van der Bruck könyve: „Das dritte Reich“. Világosan kitetszik belőle, hogy számára nem az utópia megvalósítása a fontos. Kritikát akar gyakorolni a pártok fölött, küzd ellenük és sikere érdekében alkot utópiát. Nem akar új intézményeket, új berendezéseket létesíteni, hiszen utópiája maga a jelen: célja csak a jelen megjavítása, nem pedig az intézmények megváltoztatása.

A szocialista-kommunista gondolkodás legkönnyebben ellentétével szembeállítva érthető meg. Megegyezik a liberálizmussal abban, hogy a szabadság és egyenlőség birodalma csak a jövőben jelenik meg, de sokkal közelebbről meghatározza létesülésének időpontját: ez a kapitalista kultúra pusztulásával esik egybe. Ezért ellenzékien áll szemben a csak a jelenben élő konzervativizmussal és a meghatározott jövőre számító chiliazmissal.

A szocializmusban az eszmék már nem álomszerű kívánások, hanem konkrét életük és meghatározott tevékenységük van; elpusztulnak, ha túléltek őket, megvalósulhatnak, ha a társadalom fejlődése egy bizonyos pontot elért. A liberális eszmével szembeállítva nyilvánvalóvá lesz, hogy a szocializmus szerint nem elegendő az abszolút jószándék és a szabadság birodalmának az ellenőrizhetetlen jövőben való létesítése, hanem fontos az óhajtott állam reális feltételeinek felismerése is. A liberalizmust és konzervativizmust valami spirituális, a szocializmust azonban a materiális elv irányítja. — Saint-Simonnál, Fouriernél, Owennél a szocializmus az abszolút igazság kifejezése és a világ meghódításához mindössze felfedeztetése szükséges.

A liberálisok teljesen formálisan gondolkodtak a jövőről, a szocialisták ezt a gondolkodást konkretizálták. A jövőt az akarat és a kívánt állam képe határozza meg. A jelenben kísérletezik a jövő és konkretizálódik az eszime. Az eszme már nem regulatív szereppel bír, hanem mint állandóan tisztuló idea a történet eseményeivel párhuzamosan fejlődik.

Etienne Cabet „Voyage en Icarie“ című műve igazi szocialista-kommunista munka. Utópiáját a jövőben megvalósíthatónak tartja, egyszersmind szinte meghatározza keletkezése időpontját is: a kommunizmus bevezetése hozza azt

magával. Államát a szociális rend szigorú tanulmányozására alapítva építi fel. Nem valami spirituális vágy ösztönzi erre, hanem az anyagiak, a vagyon, a jövedelemelosztás helyesebb rendezése. A jövő állama nem magától fog létesülni, hanem az akarat fogja megvalósítani.

A jelenben az utópia állandóan közeledik magához a történelethez. A chiliizmus eltűnt belőle. A liberalizmus, a szocializmus, és konzervativizmus az őket hordozó rétegek sorsával szoros kapcsolatban fejlődik tovább. Az előbbi kettő is észrevétlenül mindinkább formálisan konzervatív magatartássá válik. Ha tovább haladnak, tradícióikat az új helyzethez alkalmazzák. Így a liberalizmus és a szocializmus erősen konzervatív jelleget mutat, a konzervativizmus pedig ritkán termel utópiát.

Az utópiának hanyatlása, mint láttuk, több ponton indult meg. Ez a folyamat még meg is gyorsul az által, hogy az utópia alakváltozatai egymást kölcsönösen destruálják. A küzdelem, mely máskor az intenzitást emelte, most hanyatlást jelent. Az ellenfélnek nem elvei helytelenségét igyekeznek bebizonyítani, hanem ideáljait rombolják szét. Jelenleg oly állapot felé haladunk, melyben az utópisztikus gondolkozást különböző formái teljesen szétrombolják. — Az utópiák maradványai itt-ott a szociológiában találhatók.

Visszatekintve, úgy látszik, mintha az utópia fejlődése zsákutcába jutott volna: bizonyos, hogy egy idő óta e műfaj irodalma pang. Ma az utópia a nagy politika álarcát vette magára. Főlöszleg új utópiákat írunk; hiszen a sarló és kalapács, s vele szemben a liktorok hordta vesszőnyaláb és a horogkereszt államában életre keltek, megvalósultak korunk utópiái.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS.

- Kr. e. 4. sz. Platón: Politeia.
(Magyarul: Állam, Simon J. ford. Bp., Franklin, 1904.)
- Kr. e. 4. sz. Platón: Nomoi.
(Németül: Gesetze, Leipzig, Meiner Veri. 1916.)
- Kr. e. 4. sz. Xenophon: Kyropedia.
(Németül: Kyropädie, Berlin, Langenscheidt 1905.)
1516. Morus Tamás: De optimo reipublicae statu deque nova insula Utópia. Löwen.
(Magyarul: Utópia, Kelen F. ford. Bp., Franklin T. 1910.)
- 1552—53. Doni Francesco: I mondi celesti, terrestri e infernali degli academici Pellegrini. H. n.
(Franciál: Les mondes célestes, terrestres et infernaux. Lyon. 1580.)
1620. Campanella Tamás: Civitas Solis. Frankfurt a/M.
(Németül: Der Sonnenstaat, München, Ernst, 1900.)
1620. Andreáé Johann Valentin: Reipublicae Christianopolitanae descriptio. H. n.
(Németül: Esslingen, 1741.)
1620. Bacon Francis: Nova Atlantis.
1656. Harrington James: The commonwealth of Oceana. London.
(Későbbi kiad. London, John Toland, 1771.)
1676. Foigny Gabriel de: Les aventures de Jaques Sadeur dans la découverte et le voyage de la terre Australe.
(Újabb kiad. Paris, 1705.)
1677. Vairasse Denis: Histoire des Sevarambes, peuples qui habitent une partie du 3^c continent, communement appelé la terre australe. Amsterdam, P. Mortier.
1680. Anton le Grand: Scydromia, seu sermo, quem Alphonsus de la Vida habuit coram comite de Falmouth de Monarchia. Nürnberg.
1699. Fénelon Francois: Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysses.
(Újabb kiad.: Stuttgart, Wohler, 1760.)
1699. „Der wohl eingerichtete Staat des bishero von vielen gesuchten, aber nicht gefundenen Königreichs Ophir.“ Anonym. Leipzig.
1727. Ramsay, A. M. Chev. de: Les voyages de Cyrus, histoire morale. Paris.
1731. Terasson, Abbé de: Sethos, histoire ou vie tirée de monuments anecdotes de l'ancienne Egypte. Amsterdam.
1741. Holberg Ludwig: Nicolai Klimmii iter subterraneum novam telluris

- theoriam ac historiam quintae monarchiáe exhibens. Kopenhagen.
(Németül: Niels Klimm's unterirdische Reisen. Berlin, 1788.)
1752. Lesczinszky Stanislaus: Entretien d'un Européen avec un Insulaire du Royaume de Dumocala. (par sa Majesté le Roi de Pologne) H. n. (2. kiad. Paris, 1756.)
1753. Morelly: Naufrage des isles flottantes ou Basiliade du célèbre Bilpa'i. Poème héroïque. Traduit de l'Indien. Messina.
1755. Morelly: Code de la Nature ou le véritable esprit de tout temps négligé ou méconnu, Amsterdam.
(Későbbi kiad. Paris, 1841.)
1768. Fontenelle Bernard de: La république des philosophes ou histoire des Ájaoins. Ouvrage posthume. Genève.
1771. Haller Albrecht von: Usong. Eine morgenlandische Geschichte. Bern.
1771. Mercier Louis Sebastian: L'an deux mille quatrecent-quarante. Réve, s'il en fut jamais. Amsterdam: Van Harrevelt. (2. kiad. London, 1772.)
1773. Haller Albrecht von: Alfréd, König der Angelsachsen. Bern.
1774. Haller Albrecht von: Fabius und Cato, ein Stück römischer Geschichte. Bern.
1782. „*Prófétzia, melyet látott álom közben egy Frantzia ezelőtt Tizen- négy esztendőekkel. Magy. nyelvre fordítatott 1782-dik Észt. Februáriusában.*“ (Kézirat a Magyar Nemzeti Múzeumban.)
1784. Bretonne Rétif de la: La découverte australe par un homme volant ou le Dédale français. Dresden.
1790. *Szent-Miklósý Timót: A jó nevelésnek tüköré, melyet egy jószívű királynak példájában a nagyra született magyar nemzetnek egy kevés rajzolóssal készített és kiadott. Győr.*
1792. „L'heureuse nation, ou relations du gouvernement des Féliciens. Peuple souverainement libre sous l'empire absolu de ses loix.“ Paris, Buisson.
(Németül: Die glückliche Nation oder der Staat von Félicien. Leipzig: Voss, 1794.)
1800. Fichte Johann Gottlieb: Der geschlossene Handelsstaat. Ein philosophischer Entwurf, als Anhang zur Rechtslehre und Probe einer künftig zu liefernden Politik. Wien.
- 1815—18. *Nagyváthy János: A tizen-kilentzedik században élt igaz magyar hazafinak örömrói. H. n.*
1840. Cabet Etienne: Voyage en Icarie. Román philosophique et social. Paris. (2. kiad. Paris, Maillet, 1842.)
1888. Bellamy Edward: Looking Backward 2000—1887.
(Franciául: Cent ans après ou l'an 2000. Paris: Dentu, 1890.)
1890. Hertzka Theodor: Freiland. Ein soziales Zukunftsbild. Leipzig, Duncker et Humblot.
1892. Morris William: News from nowhere. London.
(Németül: Kunde von Nirgendwo. Stuttgart, Dietz, 1914.)

1921. Spann Othmar dr.: Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft. Leipzig. (3. kiad. Jena, Fischer, 1931.)
1923. Moeller van den Bruck: Das dritte Reich. (3. kiad. Hamburg, Hanseatische Verl.-Anst. 1931.)
1923. Wells Herbert George: Men liké Gods. London.
(Magyarul: Emberistenek. Bpest, Franklin.)

I R O D A L O M .

- Brasch M.: Sozialistische Phantasiestaaten. Leipzig, 1887.
- Brüggemann: Utopie u. Robinsonade. (Forsch. Lg. 46.) 1914.
- Freyer Hans: Die politische Insel. Eme Geschichte der Utopien von Platón bis zur Gegenwart. Leipzig, Bibliogr. Inst. 1936.
- Gehrke: Kommunistische Idealstaaten. Bremen, 1874.
- Girsberger H.: Der utopische Sozialismus des 18. Jhs. in Frankreich. 1924.
- Kelen Ferenc: Utópiák: Típusok és megvalósítási kísérletek. Budapest, Franklin 1910. (Morus Tamás: Utópiájával egy kötetben.)
- (Kirchenheim A.): Schlaraffia politica. Geschichte der Dichtungen vom besten Staate. Leipzig, Grunow. 1892.
- Kleinwächter Fr.: Die Staatsromane. Ein Beitrag zur Lehre vom Communismus und Sozialismus. Wien, Breitenstein. 1891.
- Mannheim Kari: Ideologie und Utopie. Bonn, F. Cohen. 1929.
- Medveczky Frigyes: Társadalmi elméletek és eszmények. Budapest, Magy. Tud. Akad. kiad. 1887.
- Meinecke Fr.: Die Idee der Staatsrason in der neueren Geschichte. München, Oldenbourg, 1924.
- Merker — Stämmler: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Berlin, De Gruyter, 1928—29. (III. 293. ff.: „Staatsroman.“)
- Mohi, Róbert von: Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. Erlangen, F. Enke. 1855. (I. 165—214.: „Die Staatsromane.“)
- Prys, J.: Die Staatsromane. Würzburg. 1914.
- Quabbe Georg: Das letzte Reich. Wandel und Wesen der Utopie. Leipzig, F. Meiner, 1933.
- Reich E.: Der Staat der Zukunft. Leipzig, 1879.
- Reiner Jul.: Berühmte Utopisten und ihr Staatsideal. Jena, Costenoble. 1906.
- Reybaut L.: Études sur les réformateurs contemporains (S. Simon. — Ch. Fourier.—R. Owen.) Bruxelles, Typ. Belge. 1841.
- Schmitt E. H.: Der Idealstaat. Berlin, J. Rade. 1904.
- Voigt A.: Die sozialen Utopien. Leipzig, Göschen. 1906.

DIE UTOPIE.

Einleitung.

Wesen der Utopie. — Vorarbeiten: R. v. Mohl, Fr. Kleinwächter, A. Kirchenheim, E. H. Schmitt, A. Voigt, Merker-Stammler, K. Mannheim, G. Quabbe, H. Freyer. — Zielsetzung.

A) Geschichte der Utopie.

I. Platón und die antiké Utopie. Chiliasmus. Die Anfänge der utopistischen Literatur: Platón. — „Politeia.“ — „Nomoi“. — Aristoteles: Politika. — Xenophon: Kyropedia. — Das Wunderland von Theopompos. — Hekataios: Aegyptiaka. — Euhemerus: Heilige Inschrift. — Die Fabel des Jambulos von der Sonneninsel. — Begriff und Entstehung des Chiliasmus. — Geschichtliche Entwicklung des Chiliasmus in der Antiké und im Mittelalter. — Die „Wiedertäufer.“

II. Johann Valentin Andreaé und die Utopie der Renaissance.

Zweite Blüte der Utopie. Ursachen. — Entdeckung der Antiké und der neuen Welt, — Die gesellschaftliche Ordnung als Hauptproblem der Zeit. — Thomas Morus: Utópia. — Francis Bacon: Nova Atlantis. — Thomas Campanella: Civitas Solis. — Johann Valentin Andreaé: Christianopolis.

III. Die Utopien der Aufklärung. J. G. Fichte.

Politische Ideen der Aufklärungszeit. — Die Utopie als verhüllende

Form der Zeitkritik. — L. Holberg: Niels Klimm. — Auf dem Wege zum Román. — Übertragung der Handlung in die Zukunft. — Biographische Staatsromane: Anton le Grand, Fénelon, A. M. Ramsay, Abbé Ter ásson, A. v. Haller, T. Szent-Miklósy. — Utopistische Romane: J. Harrington, G. Foigny, D. Vairasse, B. Fontenelle, R. Bretonne, L. Lesczinszky, „Ophir“, „Féliciens.“ — L. S. Mercier und die ungarische Nachbildung: „Prófétzia.“ — Morelly. Naufrage, Code de la nature. — J. G. Fichte: Der geschlossene Handelsstaat.

IV. Das XIX. und XX. Jahrhundert.

Leitende Ideen des XIX. Jahrhunderts. — Technischer Aufschwung. — Soziale Frage. — R. Owen, Saint-Simon, Ch. Fourier, K. Marx. — Johann Nagyváthy. — E. Cabet. — E. Bellamy, W. Morris. — Th. Hertzka — Die Utopien des XX. Jahrhunderts. — H. G. Wells. — Moeller van den Bruck, Othmar Spann. — Verfall der Utopie.

B) Wesensmerkmale der Utopie.

V. Entstehung, Ziel und Wirkung.

Utopie und Utopist. — Einsicht der Anomalien. — Fehlerquellen. — Plan einer neuen gesellschaftlichen Ordnung. — Verbreitung der Ideen. — Das Ziel der Utopie. — Verwirklichungsversuche. — Wirkung und Einfluß der Utopien.

VI. Literarische Formen.

Abhandlung und Román. — Der biographische Staatsroman. — Utopistische Romane der Aufklärungszeit. — Satirische Utopien. — L. S. Mercier. — Das XIX. und XX. Jahrhundert.

VII. Wesensbestimmung und Arten der Utopie. Geschlossenheit des Raumes. — Autarkie. — Zwei Wege zur Verwirklichung: seelische Wandlung des Volkes, Gewalt. — Kampf um ewigen Bestand. — Bisherige Bemühungen um die Begriffsbestimmung der Utopie. — Genaue Eestlegung. — Einteilungsversuche. K. Mannheim. — Chiliastische, liberale, konservative und soziale Utopien. — Typen der Gegenwart.

Chronologische Übersicht.

Literatur.

TARTALOM.

Lap

Bevezetés.

Az utópia lényege. — Irodalma: R. von Mohi, Fr. Kleinwächter, A. Kirchenheim, E. Schmitt, A. Voigt, Merker—Stamm 1 er, K. Mannheim, G. Quabbe és H. Freyer. — Célkitűzés..... 3

I. Platón és az ókori utópia. Achiliasmus.

Az utópisztikus irodalom kezdete: Platón. — „Politeia“. — „Nomoi“. — Aristoteles: Politika. — Xenophon: Kyropedia.— Theopompos történelmi művének csodaországja. — Hekataios: Aegyptiaka. — Euhemerus: Szent felirat. — Jambulos meséje a Napszigetről. — A chiliasmus fogalma és keletkezése. — Története az ó- és középkorban. A német „Wiedertäufer“ mozgalom. 6

II. Johann Valentin Andreaé és a renaissancekori utópia.

Az utópia második virágzása és ennek okai. — A görögj-római gondolkozásmód felelevenítése. — A felfedezések. — A társadalmi rend az érdeklődés középpontjában. — Morus Tamás: Utópia. — Bacon Francis: Nova Atlantis. — Campanella Tamás: Civitas Solis. — Johann Valentin Andreaé: Christianopolis. 16

III. A felvilágosodás korának utópiái. Johann Gottlieb Fichte.

A felvilágosodás korának politikai eszméi. — Korbirátat. Az utópia, mint a kritika burkoló formája. — L. Holberg: Niels Klimm. — Az utópia a regény felé vivő úton. — A cselekmény áthelyezése a jövőbe. — Biografikus államregény. — Anton le Grand, Fénelon, A. M. Ramsay, Terrasson abbé, A. von Haller, Szent-Miklós T. biografikus államregényei. — Az utópisztikus regény művelői: J. Harrington, Foigny, D. Vairasse, B. Fontenelle, R. Bretonne, L. Lesczinszky; „Ophir“ és „Féliciens“. — L. S. Mercier és a „Prófétzia“. — Morelly: Naufrage és a „Code de la nature“. — J. G. Fichte: Der geschlossene Handelsstaat. 24

IV. A XIX. és/XX. század.

A XIX. század irányító eszméi. — Technikai haladás. — Szociális kérdés. — R. Owen, Saint-Simon, Ch. Fourier és K. Marx utópizmusa. — Nagyváthy János. — Etienne Cabet. — E. Bellamy, W. Morris. — Th. Hertzka. — A XX. század - utópiái. — H. G. Wells. — Moeller van den Bruck, Othmar Spann. — A műfaj hanyatlása a jelenben..... 41

V. Az utópia keletkezése, célja és hatása.

Utópista és utópia. — Hibafelismerés. — Hibaforrás. — Új társadalmi rend tervezete. — Az eszmék elterjesztése. — Az utópia célja. — Megvalósítási kísérletek. — Az utópia hatása..... 52

VI. Az utópisztikus írásmű megjelenési formája.

Értekezés és regény. — Értekező utópiák. — A regény kezdetleges formái. — Biografikus államregény, — A felvilágosodás korának regényformája. — Szatirikus, utópia. — L. S. Mercier. — XIX. és XX. század..... 56

VII. Az utópia általános tulajdonságai, meghatározása és felosztása.

Az utópia helyi zártsága. — Belső felépítése zárt egészet alkot. — Megvalósításának két útja: a meggyőzés és a hatalom. — Küzdelem rendjének örök fennmaradásáért. — Az utópia eddigi meghatározásai. — Definíciója. — Osztályozási kísérletek. — K. M a n n h e i m felosztása. — Chiliaszta, liberális, konzervatív és szocialista utópiák. — Jelenlegi típusok. 60

Időrendi áttekintés 72

Irodalom. 75

Die Utopie.